

Peuters laten spelen is een vak

Handige tips over spelbegeleiding

Sardes, december 2013

Paulien Muller
Hans Cohen de Lara

Peuters laten spelen is een vak

Handige tips over spelbegeleiding

Sardes, december 2013

Paulien Muller
Hans Cohen de Lara

Peuters laten spelen is een vak

Handige tips over spelbegeleiding

Onderdeel van de Vversterk-box

Paulien Muller
Hans Cohen de Lara
m.m.v. Ayla Konings en Rijnette Doornenbal

Fotografie voorkant: *Tuvalu Media*
Fotografie binnenwerk: *Annemiek van der Kuil e.a.*
Vormgeving en drukwerk: *Drukkerij de Gans, Amersfoort*

Sardes

Postbus 2357, 3500 GJ Utrecht
Tel. 030-2326200
secretariaat@sardes.nl

www.sardes.nl
www.vversterk.nl

Inhoudsopgave

1. Inleiding	5
1.1 Laat ze toch spelen!	5
1.2 Speelse opvoeders gezocht	5
1.3 Leeswijzer	6
2. Peuters en spelontwikkeling	7
2.1 Wat is spel?	7
2.2 Waarom spelen kinderen?	7
2.3 Spelontwikkeling	8
2.4 Haperingen in de spelontwikkeling	10
3. Het creëren van een goede speelleeromgeving	11
3.1 Inleiding	11
3.2 Zes kenmerken van een goede speelleeromgeving	11
3.3 Inrichting van de hoeken	13
3.4 Hoe creëer je genoeg ruimte om te spelen?	14
3.5 De buitenruimte optimaal benutten voor spel	15
4. Spelbegeleiding bij peuters	17
4.1 Inleiding	17
4.2 Betrokkenheid is de basis	18
4.3 Meespelen: wanneer en hoe?	19
4.4 Hoe creëer je tijd en rust voor spel?	20
4.5 Hoe verdeel je de aandacht tijdens spel?	20
5. Bewegingsspel en manipulatief spel	23
5.1 Inleiding	23
5.2 Ruimte voor bewegen	23
5.3 Materiaal om te manipuleren	25
5.4 Kinderen begeleiden bij het manipulatieve spel	26
5.5 Even over constructiespel	28

6. Jouw rol bij het rollenspel	29
6.1 Inleiding	29
6.2 Ruimte, materialen en verhalen	30
6.3 Rollenspel op gang brengen	31
6.4 De flow van het spel bewaken	31
6.5 Rollenspel verdiepen, verbreden en verrijken	32
7. Taal en denken	35
7.1 Spel, de motor van taal- en denkontwikkeling	35
7.2 Spel en taal	36
7.3 Spel en denken	38
8. Verhalen vertellen, verhalen spelen	41
8.1 Inleiding	41
8.2 Prentenboeken	41
8.3 Het spelen van verhalen	44
8.4 Ervaringen van kinderen	45
8.5 Jouw rol	46
8.6 Kinderen die achterblijven met taal	46
9. Ouders informeren over hun spelende kind	49
9.1 Ouderbetrokkenheid	49
9.2 Spel als speerpunt van de overdracht	49
9.3 Waarom met ouders praten over spel?	50
9.4 Ouders informeren en inspireren	51
Referenties	53

1. Inleiding

1.1 Laat ze toch spelen!

‘Laat ze toch spelen!’ is een veelgehoorde kreet als het om jonge kinderen gaat. Betekent dat ook dat je je niet met het spel van kinderen moet bemoeien? Integendeel! Kinderen hebben een plek en spullen nodig om mee te spelen. Kinderen hebben iemand nodig die helpt als ze ruzie maken en er samen niet meer uit komen. Kinderen hebben iemand nodig die hen af en toe uitdaagt om iets nieuws te proberen. Kortom: kinderen laten spelen is een vak.

Om dat vak goed te kunnen uitvoeren heb je kennis nodig. Kennis over de spelontwikkeling van peuters, kennis over verschillende soorten spel en kennis over de ontwikkelingslijnen van peuters. En vooral kennis over hoe je hier als professional mee aan de slag kunt. Want als je kinderen op een prettige en uitdagende manier kan laten spelen, lever je een belangrijke bijdrage aan hun ontwikkeling.

In dit boekje laten we zien hoe peuters zich ontwikkelen via spel en hoe jij als professional dit spel kan begeleiden. Op een schoolse manier activiteiten aanbieden heeft geen zin. Alleen door peuters te laten spelen op een wijze die bij hun ontwikkelingsniveau past, help je hen een stapje verder. Spelen is niet alleen belangrijk omdat kinderen ervan leren. Het is ook belangrijk omdat zij er plezier in hebben. Verder kunnen kinderen via spel hun ervaringen en gevoelens verwerken.

1.2 Speelse opvoeders gezocht

Peuters hebben speelse opvoeders nodig, zowel thuis als op het kinderdagverblijf of de peuterspeelzaal. Opvoeders die hen leren om te spelen en die hen laten leren door te spelen. Met dit boekje willen we pedagogisch medewerkers informeren en inspireren. Het is bedoeld voor pedagogisch medewerkers die werken met kinderen van 2 tot 4 jaar en hun werk willen verdiepen en verlevendigen.

Wat is nou precies meespelen, en hoe maak ik daar tijd voor?
Hoe kan ik onze binnenruimte optimaal inrichten voor spel?
Hoe kan ik het rollenspel van peuters verrijken zonder het te verstoren?
Hoe kan ik spel gebruiken bij kinderen met een taalachterstand?
Hoe informeer ik ouders over de spelontwikkeling van hun kind?

Deze en andere vragen worden beantwoord in negen korte hoofdstukken, die je ook los van elkaar kunt lezen. In elk hoofdstuk vind je een beknopt stukje theorie, voorbeelden en tips uit de praktijk, en waar mogelijk een *checklist*.

1.3 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 gaat over peuters en spelontwikkeling. Hierin wordt beschreven waarom het belangrijk is dat kinderen spelen en hoe de spelontwikkeling van peuters eruitziet.

In hoofdstuk 3 vind je tips over de inrichting van een goede speelleeromgeving: Hoe kun je de hoeken inrichten? Hoe creëer je genoeg ruimte om te spelen? Hoe kun je de buitenruimte optimaal benutten?

Het volgende hoofdstuk gaat over spelbegeleiding bij peuters. Hoe creëer je tijd en rust voor spel? Hoe verdeel je de aandacht over alle kinderen?

In hoofdstuk 5 lees je meer over bewegingsspel en manipulerend spel.

In hoofdstuk 6 wordt het rollenspel behandeld en hoe je dat moet begeleiden.

Informatie over spel en de taal- en denkontwikkeling van kinderen vind je in hoofdstuk 7.

Hoofdstuk 8 heeft als onderwerpen verhalen vertellen en verhalen spelen.

Het laatste hoofdstuk geeft antwoord op de vraag hoe je ouders informeert over hun spelende kind.

2. Peuters en spelontwikkeling

2.1 Wat is spel?

Wanneer is een kind aan het spelen? Is alles wat een kind doet spel? De ontwikkelingspsychologe Rita Kohnstamm (2002) zegt daar het volgende over. Een kind is aan het spelen als:

- 1) het kind daar niets speciaals mee wil bereiken;
- 2) het kind in enige mate actief is (dus voorgelezen worden, televisie kijken, dagdromen, hoe heerlijk ook, is geen spelen);
- 3) het kind het leuk vindt wat hij doet;
- 4) het spelen een vrijwillige activiteit is.

Een kind dwingen om te spelen is onmogelijk. Een kind kan wel gestimuleerd worden en op ideeën gebracht, maar het spel moet van binnenuit door het kind aan de gang gehouden worden. Anders is er geen sprake van spel maar van een opdracht.

2.2 Waarom spelen kinderen?¹

Jelle (3) slaat op de klei en de klei wordt plat. Als hij hard met zijn duim in de klei drukt, ziet hij door het gat opeens het tafelblad. Dat is grappig! Je kunt de klei ook smeren, merkt hij, want die blijft goed plakken op de tafel. Zou de klei ook aan het plafond blijven plakken? Jelle breekt een stuk klei af en gooit het omhoog. Maar de klei valt achter de kast. Meteen kijkt hij naar de pedagogisch medewerker. Heeft zij gezien wat hij deed? En wat zal ze daarvan zeggen?

¹ Gebaseerd op Singer en De Haan (2013)

Kinderen spelen omdat ze er plezier in hebben en omdat zij niet anders kunnen. Kinderen hebben van nature een overlevingsinstinct. Zij willen begrijpen hoe de wereld in elkaar zit en hoe ze daarin moeten handelen. Via spel proberen kinderen uit, herhalen ze, variëren ze. Zo ontdekken ze welk effect hun handelen heeft en hoe andere mensen op hen reageren. Deze informatie hebben kinderen nodig om groot te worden en om hun eigen plek te vinden in hun omgeving en cultuur.

Tegelijk biedt spelen de mogelijkheid om te ontsnappen aan de werkelijkheid. Dat is fijn, want in de echte wereld gelden voor peuters heel veel regels. Regels als 'Niet bij het waterkomen', 'Wachten tot iedereen aan tafel zit', 'Gaan slapen als het licht uitgaat'. In hun speelwereld bedenken kinderen juist hun eigen, flexibele regels. Ze stappen als het ware in een 'magische cirkel' (Huizinga, 1938: in Singer en De Haan, 2013), waar ze helemaal kunnen opgaan in hun fantasie. Het ene moment is het klimrek een boot en mag niemand in het water stappen, het volgende moment springen alle piraten het water in om met het zeemonster te vechten.

Spelenderwijs leren kinderen ook omgaan met onverwachte situaties, zonder dat zij de verantwoordelijkheden dragen die bij het volwassen leven horen (Pellis, Pellis en Bell, 2010; in Singer en De Haan, 2013). Een voorbeeld is verstoppertje spelen. Kinderen die verstoppertje spelen oefenen op een speelse manier 'elkaar kwijtraken en weer terugvinden'. Peuters vinden het idee van elkaar kwijtraken heel spannend, en springen bij verstoppertje doen vaak meteen weer tevoorschijn: 'Hier ben ik!'.

Via spel kunnen kinderen ook hun gevoelens en emoties uiten. Zo spelen kinderen ervaringen na die diepe indruk op hen gemaakt hebben. Als zij bijvoorbeeld getuige zijn geweest van een flinke ruzie tussen papa en mama, kun je vaak flarden van zo'n gesprek terughoren bij het 'vadertje moedertje spelen'.

2.3 Spelontwikkeling²

Het eerste wat een baby kan is bewegen. Daarin is zijn eerste spelende gedrag te zien. Een baby die in de box ligt en uit plezier met de beentjes trappelt, ligt feitelijk te spelen. Naarmate kinderen ouder worden, ontwikkelt hun spelpatroon zich en komen er nieuwe spelvormen bij. Zo leren baby's al vanaf een maand of drie om naast hun eigen lichaam met voorwerpen te spelen.

Spelvormen

Welke vormen van spel zie je bij peuters van 2 tot 4 jaar? Het tempo waarin kinderen zich qua spel ontwikkelen kan enorm verschillen, maar de volgorde staat vast. Eerst zie je bij peuters manipulerend spel en bewegingsspel ontstaan. Vanuit die spelvormen ontstaat geleidelijk rollenspel en constructiespel.

1) *Manipulerend spel en bewegingsspel*

Twee- en driejarigen zijn vooral graag handelend (manipulerend) en bewegend actief. Het gaat hen om het plezier in het bewegen en handelen. In dit spel 'oefenen' ze hun motoriek en leggen ze contact met anderen. Ze leren taal gebruiken doordat ze woorden geven aan de voorwerpen waarmee ze spelen (bal, auto, lepel) en aan hun handelingen (fietsen, wassen, eten).

² Gebaseerd op Brouwers, 2010: hoofdstuk 3

2) *Rollenspel*

Drie- en vierjarigen hebben nog steeds een sterke behoefte om hun eigen lichamelijke mogelijkheden te verkennen en grenzen te verleggen. Dat doen zij steeds meer in de vorm van rollenspel met voorwerpen.

3) *Constructiespel*

Tegelijk met de ontwikkeling van het rollenspel groeit het constructiespel. Met materialen en voorwerpen gaan kinderen steeds meer experimenteren en producten maken. In de hoofdstukken 5 en 6 gaan we uitgebreid in op deze spelvormen en hoe je kinderen hierin kunt begeleiden.

Spelgedrag

Tegelijk met de ontwikkeling in spelvormen zie je bij peuters een ontwikkeling van alleen spelen naar samen spelen. De basis hiervan is dat mensen sociale wezens zijn. Al voordat baby's worden geboren, reageren zij op menselijke geluiden en vooral op de stem van de moeder. Wel moeten jonge kinderen stapje voor stapje leren om met andere mensen om te gaan. Dit leren ze voor een belangrijk deel via spel.

Bij peuters kun je op vrij-spelmomenten verschillende soorten gedrag onderscheiden:

1) *Niets doen*

Ongerichte bewegingen, wat rondlopen, aan het lichaam frunniken.

2) *Solospel*

Kinderen spelen alleen, ogenschijnlijk zonder anderen op te merken.

3) *Toekijken*

Kinderen kijken naar het spel van anderen, zwijgend of commentaar en advies gevend.

4) *Parallelspeel*

Kinderen spelen in de buurt van elkaar met hetzelfde materiaal, ogenschijnlijk zonder interactie, maar ze letten wel op elkaar en doen elkaar soms na.

5) *Associatiefspel*

Er is sprake van samenspel en interactie, maar er is geen gezamenlijk doel of plan vooraf. Het gezamenlijke spel ontstaat al doende (Parten, 1932, in: Brouwers, 2010).

Hoe ouder kinderen worden, hoe meer zij elkaar in het spel opzoeken en hoe meer zij gaan samenspeelen. Het spontane en ongestructureerde samenspel dat je bij peuters ziet ontstaan, ontwikkelt zich in de kleuterleeftijd tot spel waarbij plannen worden gemaakt en taken worden verdeeld. Dit noemen we coöperatief spel.

Zelfsturing, taalontwikkeling, cognitieve ontwikkeling

Voor de denkontwikkeling van jonge kinderen is het belangrijk dat zij uiteindelijk tot constructiespel en rollenspel van hoge kwaliteit komen. Deze soorten spel vragen van kinderen meer denkkracht dan activiteiten die zijn bedacht door volwassenen. Bij constructiespel en rollenspel moeten kinderen zelf bedenken wat ze gaan spelen, hoe ze dat gaan spelen en met welke voorwerpen (Brouwers, 2010). Spel stimuleert kinderen om:

- *nieuwe vaardigheden onder de knie te krijgen*

De ontwikkelingspsycholoog Vygotski noemde dit de 'zone van naaste ontwikkeling'.

Kinderen presteren in spel altijd boven het niveau dat zij in het 'gewone leven' laten zien. Zo weet Amber in de kookhoek precies wat er allemaal in de pan moet om groentesoep te maken. En Joris racet keihard rond op z'n loopfiets, 'net als de politie'.

- *volgens een eigen plan te handelen*

'Pak deze doek eens. Die moet jij op de tent doen, want de deur moet dicht. Want we zijn op vakantie met de tent.'

- *abstract te leren denken*
Bij het bakken van taartjes in de zandbak zijn de steentjes bijvoorbeeld de rozijnen. Kinderen die dit soort stappen bedenken, laten een begin van abstract denken zien.
- *hun eigen gedrag te sturen*
Tijdens het spel bedenken kinderen hun eigen regels en spreken elkaar daar ook op aan. ‘Nee, de blauwe blokjes mogen niet meedoen’ of ‘Je mag niet op het gras komen, dat is water!’ Dit heet zelfsturing: kinderen houden zich aan zelfbedachte regels en spreken elkaar daar ook op aan.
- *te onderhandelen over rollen en het spelscenario*
‘Jij bent de papa en ik ben de opa en die kon niet lopen’ of ‘Jullie zijn hondjes en ik ben het baasje’. Kinderen leren in rollenspel om rekening te houden met het perspectief van anderen. Zo kunnen twee jongens besluiten dat ze samen Bob de Bouwer zijn, omdat ze geen van tweeën de rol van Bobs vriendin op zich willen nemen.
- *taal te gebruiken*
Om samen te kunnen spelen hebben kinderen taal nodig. Als ze samen een raket bouwen, leggen ze elkaar uit hoe hoog deze moet worden en waarschuwen ze dat die om gaat vallen.
- *creatief te zijn en problemen op te lossen*
Hoe kun je de raket laten vliegen? Wat doe je als de boeven ontsnappen uit de gevangenis? Hoe kun je het zandkasteel beschermen tegen de regen?

Bij spel stuiten kinderen voortdurend op problemen die ze al spelend weer oplossen. Dat oplossen van problemen vraagt onder meer om creatief denken, technisch inzicht, en inzicht in oorzaak en gevolg.

2.4 Haperingen in de spelontwikkeling

De spelontwikkeling van kinderen loopt niet altijd vanzelf. Het is bekend dat alle kinderen bewegen en manipulerend spel spelen. Ook laten alle kinderen ‘rolgebonden handelingen’ zien; dat betekent dat zij in hun spel nabootsen wat ze anderen in hun omgeving zien doen. Het is echter niet vanzelfsprekend dat kinderen komen tot gevorderd rollenspel en constructiespel. Dat is problematisch, omdat kinderen van daaruit de stap zetten naar bewuste leeractiviteiten.

Er kunnen allerlei oorzaken zijn waarom de spelontwikkeling hapert. Er kunnen redenen zijn in het kind zelf, zoals een verstandelijke of lichamelijke beperking. De beperkingen kunnen ook liggen bij de omgeving van het kind. Zo kan er letterlijk te weinig ruimte zijn voor een kind om te spelen, omdat het gezin kleinbehuïsd is of omdat er geen veilige buitenruimte beschikbaar is. Verder kunnen ouders weinig oog hebben voor het belang van spel en spelen niet aanmoedigen, of zelfs ontmoedigen. Een taalachterstand kan er eveneens voor zorgen dat een kind minder makkelijk deelneemt aan het spel van andere kinderen.

Bij kinderen die van nature of van huis uit niet makkelijk tot een normale spelontwikkeling komen, is het extra belangrijk dat professionele opvoeders hen daarin begeleiden.

A group of young children are gathered around a large, rectangular blue mat on a wooden floor. They appear to be engaged in a play activity, with some children touching or leaning against the mat. The room has a warm, orange-toned floor and a white wall in the background. The text '3. Het creëren van een goede speelleeromgeving' is overlaid on the image in a white, hand-drawn style font.

3. Het creëren van een goede speelleeromgeving

3.1 Inleiding

Een goede speelleeromgeving voor jonge kinderen kan je werk als pedagogisch medewerker enorm vergemakkelijken. Vraag is dan waar zo'n omgeving aan moet voldoen. Het gaat erom een omgeving te creëren die kinderen aanspreekt, uitdaagt en die een beroep doet op hun ontwikkelingsmogelijkheden (Brouwers, 2010). In het belangrijke centrum voor kind-ontwikkeling in Italië, Reggio Emilia, wordt de speelleeromgeving zelfs 'de derde pedagoog' genoemd. (De eerste pedagoog zijn de andere kinderen en de tweede pedagoog zijn de volwassen opvoeders.) Hoe beter de omgeving is ingericht, hoe makkelijker het is om kinderen te begeleiden naar hogere spelkwaliteit.

3.2 Zes kenmerken van een goede speelleeromgeving³

Tip: Ervaar de omgeving op kindhoogte

Simpel maar doeltreffend: om te weten hoe een kind zijn omgeving ervaart, moet je allereerst op kindhoogte gaan zitten. Waar kijk je dan tegenaan? Waar kijk je tegenop? Waar kan je wel bij, waar niet? Welke indruk maakt de ruimte op je, rommelig, gezellig, geordend, kaal?

Een goed ingerichte speelleeromgeving voldoet aan de volgende zes kenmerken:

1) *Mooi*

Bij een mooie inrichting gaat het niet om geld of smaak. Het gaat erom dat er zorg en aandacht wordt besteed aan een omgeving. Zo kun je bijvoorbeeld prima met tweede-

³ Gebaseerd op Singer en De Haan (2013)

hands meubels een sfeervolle ruimte creëren. Belangrijk is dat spullen goed onderhouden worden, dat de ruimte opgeruimd is, dat werkjes zorgvuldig worden tentoongesteld en dat er gevoel is voor sfeer, bijvoorbeeld met prettige verlichting of planten.

2) *Veilig*

Er is een verantwoord evenwicht tussen veiligheid en spanning of avontuur. Bij kinderdagverblijven en peuterspeelzalen gelden strenge regels om de fysieke veiligheid van de kinderen te garanderen. Maar voor kinderen moet er ook wat te ontdekken zijn! Ze moeten worden uitgedaagd om nieuwe materialen en handelingen uit te proberen. Daarbij zullen ze onherroepelijk af en toe hun neus stoten of op hun knie vallen; dat hoort ook bij het leerproces.

3) *Materialen en mogelijkheden*

Er is een rijkdom aan materialen en mogelijkheden. Daarbij gaat het niet om de hoeveelheid materialen, maar om de afwisseling. Nieuwe materialen leveren nieuw spel op. Kinderen brengen gemiddeld zo'n twee jaar op een groep door. Materialen kun je in de periode laten rouleren, bijvoorbeeld tussen verschillende groepen, of in en uit de opslag. Materiaal moet ook functioneel zijn; het moet spel uitlokken dat bij de kinderen in de groep past. Bij jonge peuters heeft het nog geen zin om een schrijfhoek in te richten, bij peuters die schoolrijp zijn des te meer. Elektronisch speelgoed waar voortdurend licht en geluid uitkomt, verstoort het spel van kinderen eerder dan dat het spel uitlokt. In hoofdstuk 5 vind je meer informatie over de keuze van speelmaterialen.

Tip: Samen spelend opruimen

De keerzijde van kinderen goed laten spelen, is kinderen goed leren opruimen. Want kinderen goed laten spelen betekent onder meer dat je hen de materialen aanreikt die zij op dat moment nodig hebben, of dat ze die zelf kunnen pakken. Met een groep van zo'n vijftien kinderen betekent dat al snel een heleboel verschillend materiaal. Het is ondoenlijk voor jou als pedagogisch medewerker om dat na afloop allemaal op te ruimen - en het is onnodig. Samen opruimen is onderdeel van het spelen en kan ondersteund worden door rituelen als een opruimliedje.

4) *Orde en structuur*

Hebben alle materialen een vaste plek? Zijn de materialen op een herkenbare manier opgeborgen? Dat kan bijvoorbeeld met transparante opbergdozen of met foto's of labels. Staan er niet teveel materialen bij, naast en op elkaar? Zit er niet te veel en niet te weinig materiaal in de dozen? Hoe beter je je materiaal aan kinderen aanbiedt, hoe beter ze er mee kunnen spelen en hoe sneller ze het ook weer kunnen opruimen. Met snel opruimen win je dus kostbare speeltijd!

5) *Zelfstandigheid bevorderen*

Kunnen kinderen zelf bij de materialen, om ze te pakken en om ze weer op te ruimen? Denk vanuit de kinderen. Staan de materialen niet te hoog? Zijn ze niet te zwaar? Zijn de sluitingen niet te ingewikkeld? Denk ook eens met je collega na over de vraag wat deze kinderen al zelf kunnen, zoals de kwasten schoonmaken na het verven of het plakken. Als oudere peuters een schort om hebben en bij de wasbak kunnen, dan komen ze vaak al een heel eind.

6) *Voor alle kinderen en culturen*

De omgeving vormt een afspiegeling van de cultuur; alle kinderen kunnen zich herkennen in de speelleeromgeving. Als je kinderen op de groep hebt met verschillende kleuren

en achtergronden, kijk dan extra kritisch naar je speelmateriaal. Zijn er poppen in verschillende kleuren en maten aanwezig? Hoe zit dat met de hoofdpersonen in de leesboekjes?

Herkennen de kinderen het speelgoed dat wordt aangeboden? Weten ze bijvoorbeeld wat een muziekinstrument is, als er een negitaar op de groep ligt? Weten ze wat ze met speelgoedbestek moeten doen als ze thuis met de handen of met stokjes eten? Als je merkt dat kinderen niet goed raad weten met het speelgoed en de materialen die je aanbiedt, vraag dan de ouders om raad. Zo kwam een enthousiaste Japanse vader direct met vier eetkommetjes en vier paar eetstokjes aanzetten, en kon er vervolgens in de kookhoek ook op z'n Japans gegeten worden.

3.3 Inrichting van de hoeken

Duidelijk afgebakende speelhoeken op een groep bieden de kinderen zicht op wat er te doen is. Hoeken stellen kinderen in staat om hun eigen plan te trekken en daarin keuzes te maken. Hoeken nodigen kinderen ook uit tot samenwerking (Brouwers, 2010). Hoeken die bijna op elke groep beschikbaar zijn, zijn de huishoek en de bouwhoek. Er zijn echter allerlei hoeken denkbaar, zoals de kookhoek, de klushoek, de winkelhoek en de kampeerhoek.

Tip: De lees/luisterhoek

Naar verhalen luisteren is een belangrijk motor achter de ontwikkeling van het rollenspel bij kinderen. Spannende, ontroerende, grappige verhalen inspireren kinderen bij hun spel. Je kunt de interesse in verhalen stimuleren door een lees/luisterhoek in te richten: een hoek waar peuters zich kunnen terugtrekken om mooie prentenboeken te bekijken of om naar een luister-cd te luisteren. In zo'n hoek staat een bank en een boekenkast met zorgvuldig gekozen prentenboeken. De hoek is afgeschermd van drukkerre speelhoeken en er gelden duidelijke regels: niet stoeien, zorgvuldig omgaan met boeken en cd's. Het is ook een plek waar je een groepje kinderen kan voorlezen. Als er te weinig ruimte is voor een permanente leeshoek, kun je met een paar grote ligkussens in een handomdraai een tijdelijke leeshoek inrichten.

De inrichting van een themahoek kan je helpen om te blijven variëren. De themahoek wordt telkens opnieuw tijdelijk ingericht op basis van ideeën die de kinderen of jijzelf aandragen. Zo kan bijvoorbeeld na de zomervakantie een campinghoek worden ingericht. Op het moment dat veel peuters bijna naar school gaan, kun je een schoolhoek inrichten. Ook met permanente hoeken als de huishoek en de winkelhoek kun je blijven variëren. Zo kan de huishoek worden aangepast als het thema 'baby' leeft op de groep door een babybad, -bed en com-mode te plaatsen. De winkelhoek kan tot een schoenenwinkel, een bakker of een supermarkt worden omgetoverd.

Een ruimte deel je zo in dat kinderen elkaar zo min mogelijk storen. Dat betekent dat hoeken die rustig spel aantrekken, zoals de leeshoek, in een rustige hoek worden ingericht. Hoeken waar veel rollenspel plaatsvindt, zoals de huishoek en de winkelhoek, kunnen naast elkaar worden geplaatst. Op die manier kunnen kinderen hun spel makkelijk uitbreiden, bijvoorbeeld door van huis naar de winkel te lopen. Een hoek waar bewegingsspel plaatsvindt, bijvoorbeeld een stoeihoek, moet goed worden afgeschermd van de hoek waar kinderen

met constructiemateriaal zitten te spelen. Het is een kwestie van uitproberen en goed kijken hoe het spel zich ontwikkelt. Laten kinderen in de hoeken het spel zien dat daar bedoeld is? Worden kinderen niet gestoord of uit hun concentratie gehaald door kinderen die verderop spelen? Kunnen alle kinderen terecht op een plek waar zij qua spelbehoefte passen?

3.4 Hoe creëer je genoeg ruimte om te spelen?

Veel pedagogisch medewerkers lopen er tegenaan dat zij met hun groep in een vrij kleine ruimte huizen. Want ook al voldoet een ruimte aan de GGD-normen, dat wil niet zeggen dat je volop ruimte hebt voor spel. De vraag is dan hoe je optimaal gebruik kunt maken van de ruimte die je tot je beschikking hebt.

1) *Wees flexibel met de inrichting van de hoeken*

De inrichting van de groep is nooit klaar. Goede pedagogisch medewerkers blijven voortdurend alert of de inrichting van de groep nog aansluit bij de behoeftes van de kinderen. Zijn er veel jonge peuters bijgekomen die behoefte hebben aan manipulatief spel, dan kun je bijvoorbeeld tijdelijk een extra plek creëren om met blokken of beesten te spelen. Wordt er volop rollenspel gespeeld over 'het ziekenhuis', leg dan ziekenhuismaterialen in de huishoek en richt een extra ziekenboeg in in de themahoek. Zijn er veel beweeglijke jongetjes op een groep, creëer dan een ruimte met matten waar ze kunnen stoeien en stunten - ver van de rustige huishoek. Als je de inrichting regelmatig aanpast, blijft er genoeg uitdaging voor de kinderen zonder dat de ruimte te vol wordt.

Tip: Materialen ruilen

Een slimme manier om voor variatie te zorgen is door regelmatig materialen uit te wisselen met collega-groepen. Hierdoor heb je ook minder opbergruimte nodig.

2) *Welke meubels kunnen eruit?*

Wordt die hoge tafel in de hoek daadwerkelijk gebruikt of liggen er alleen papieren op? Kan die wasmand op de grond niet naar een andere ruimte, of zou het ophangen van een waszak voldoende zijn? Door kritisch te kijken naar wat er in een ruimte staat en overbodige spullen en meubels weg te halen, kun je vaak veel ruimte winnen.

3) *Is er ruimte in de hoogte?*

Spelen op een verhoging is vaak heel spannend. Het nodigt kinderen uit tot fantasespel over geheime hutten, boten en raketten. De ruimte onder een verhoging is eveneens voor kinderen een heerlijke plek om weg te kruipen in hun hol of geheime hut. Is het mogelijk om in jullie lokaal zo'n verhoging te maken?

4) *Is er ruimte in de gang of in de hal?*

Door ook in de gang en de hal speelmogelijkheden te creëren sla je twee vliegen in één klap. Je breidt de speelmogelijkheden binnen uit en je kunt samenwerken met de andere groepen die aan deze ruimtes grenzen. Zo kun je het speelaanbod aan de kinderen verruimen, bijvoorbeeld door op de gang de grote bouwblokken een plek te geven of een winkel in te richten.

5) *Maak optimaal gebruik van de buitenruimte*

De meeste kinderen genieten enorm van buitenspelen. De ruimte en de mogelijkheden die ze buiten hebben, maken dat ze daar relaxed en vrolijk zijn; een goede basis om tot spel van hoge kwaliteit te komen. Zorg dat de kinderen - en jijzelf! - geen last hebben van zon, regen of kou. In de zomer is voldoende schaduw belangrijk. Als er weinig bomen op het terrein staan, kun je zelf schaduw creëren met behulp van schaduwdoek of tentdoek. Als kinderen in regenweer of vrieskou de juiste kleding dragen, kunnen ze zelfs dan met plezier buiten zijn.

Tip: Weerbestendige kleding op de groep

Laarsjes en regenpakken in het voor- en najaar, skipakken en sneeuwlaarzen in de winter, en slofjes op de groep. Als je voor elk kind kleren en schoeisel paraat hebt, kun je in elk jaargetijde naar buiten gaan. Met de juiste kleding kan zelfs rondstappen in de regenplassen een feest zijn, en een mooi opstapje om daarna bijvoorbeeld binnen het verhaal te lezen van *Kikker en de overstroming*.

3.5 De buitenruimte optimaal benutten voor spel⁴

De meeste kinderen vinden het heerlijk om buiten te zijn. Je kunt prima bij die behoefte aansluiten door ook in de buitenruimte mogelijkheden te creëren voor verschillende soorten spel.

- *Een gevarieerde inrichting*
Bomen, struiken, houtwallen, stronken, zand, keien, hoog onkruid om je in te verstoppen. Hoe gevarieerder de buitenruimte is, hoe meer mogelijkheden er zijn om te spelen. Hoogteverschillen maken een buitenruimte interessant, zoals een greppel waar een brug overheen gaat of een heuvel waar een tunnel doorheen loopt. Ook houden kinderen van plekken waar ze niet gezien worden, zoals in dichte bosjes of achter een stapel balken.
- *Ruimte voor fietsen, rennen en klimmen*
De buitenruimte is bij uitstek geschikt voor bewegingsspel. Verharde paden nodigen kinderen uit om met fietsjes en karren aan de slag te gaan. Een grote open ruimte is fijn voor spelletjes met de bal, tikkertje, kringspelen en zo meer. Fantasierijke klimtoestellen bieden de mogelijkheid om te klimmen en te klauteren, te slingeren en te zwaaien, te glijden en te schommelen. Deze toestellen stimuleren eveneens het rollenspel. Ze dienen dan als huis, als boot, als piratennest, als wat dan ook.
- *Ruimte voor bouwen*
In de buitenruimte is meestal meer ruimte dan binnen. Ideaal dus om kinderen met groter materiaal te laten spelen. Grote dozen, blokken, kisten en planken zijn voor peuters leuk om mee te slepen en te bouwen. Met waslijnen, doeken en knijpers kun je met de kinderen in een handomdraai een spannende tent maken. Met deze materialen ontstaat bij de oudere peuters als vanzelf het rollenspel.
- *Ruimte voor rust*
Ook buiten is het belangrijk dat er een plek is waar kinderen tot rust kunnen komen. Dat kan een huisje of hutje zijn waarin ze zich terug kunnen trekken. Of een picknickbank in

⁴Gebaseerd op Brouwers, 2010: hoofdstuk 3.

een rustige hoek, al dan niet met een afdak erboven. Op warme dagen is een stukje gras waar niet gerend en gestoeid wordt al voldoende om een chill-plek te creëren. Verder kun je tijdelijk een paar grote doeken ophangen om een afscheiding te creëren. Rustige plekken in een buitenruimte geven kinderen de kans om 'binnenspel' ook buiten te spelen, zoals tekenen en knutselen, met de poppen of de dieren spelen, of gewoon even zitten met een boekje. Hierdoor kan buitenspelen tevens voor de 'huismusjes' onder de kinderen aantrekkelijker worden gemaakt.

- *Zand en water*

In een buitenruimte is de zandbak voor peuters een bijna onmisbaar onderdeel. Het werkt prettig om een grote zandbak te hebben met verschillende hoeken, waar kinderen elkaar niet storen als de een taartjes wil bakken en de ander grote kuilen wil graven. Ideaal is het als er bij de zandbak water beschikbaar is. Dat kan zijn met een pomp of een kraantje, want met stromend water kunnen kinderen eindeloos dammetjes bouwen. Als die mogelijkheid er niet is, kun je een teil of een babybadje ingraven en met water vullen, of kinderen gewoon een paar emmers geven om water mee te gaan halen.

- *Materiaal voor rollenspel*

Een houten 'keuken' in de zandbak, een speelhuis of een boomhut, een picknickplek met een tafel en stoeltjes - dit soort plekken nodigen kinderen uit tot rollenspel. Als ze daarbij ook nog spullen van binnen mee naar buiten mogen nemen, zoals poppen of verkleedkleden, dan kunnen kinderen hun fantasie de vrije loop laten.

- *Natuurbeleving*

De buitenruimte is de ideale plek voor kinderen om bezig te zijn met de natuur. Hoe 'natuurlijker' de buitenruimte is ingericht, hoe meer mogelijkheden er zijn voor kinderen om ontdekkingen te doen over planten, bomen, beestjes, de seizoenen, het weer, enzovoort. Je kunt bijvoorbeeld een afwasteil ingraven als vijvertje, een boomstam laten liggen om het rottingsproces van dichtbij te bekijken, een insectenhuis plaatsen, nestkastjes ophangen, met de kinderen een moestuin aanleggen en onderhouden.

4. Spelbegeleiding bij peuters

4.1 Inleiding

Kinderen hebben volwassen opvoeders nodig om stapjes verder te komen in hun ontwikkeling. Opvoeders doen dit door met hun aanbod en begeleiding de ontwikkeling van het kind telkens nét een stapje voor te zijn. Zo creëren zij een 'zone van naaste ontwikkeling' voor het kind; een richting en doel voor het kind in zijn ontwikkeling.

Peuters ontwikkelen zich via spel. Voor een goede spelontwikkeling hebben ze drie dingen nodig: vrijheid, rust en uitdaging. Maar hoe creëer je met twee pedagogisch medewerkers op een groep van zo'n veertien peuters die vrijheid en rust om te spelen? Hoe zorg je vervolgens voor uitdaging zonder het spel van de kinderen te verstoren? Want het vraagt een flinke dosis inlevingsvermogen om peuters in hun spel te begeleiden op een manier die ze een stapje verder brengt, zonder ze uit de magische cirkel van hun spel te halen. Een voorbeeld van hoe het niet moet:

Loes en Youssef spelen samen met de boerderij. Loes heeft de poes vast en Youssef de muis. De poes jaagt achter de muis aan. Met wilde gebaren en geluiden wordt de achtervolging gespeeld, net zoals Youssef gisteravond op de dvd van Tom en Jerry heeft gezien. De pedagogisch medewerker komt achter de kinderen staan en vraagt: 'Hoe heet het dier dat jij vast hebt Loes? Wat is dat? En Youssef, welke dieren zijn er nog meer in de boerderij?' Abrupt stoppen Loes en Youssef met de achtervolging van kat en muis om antwoord te kunnen geven op deze onverwachte vragen.

'Van de spelsituatie kun je geen leerkrachtgestuurde mini-les maken, want dan verstoort je het spel.' (Bodrova en Leong, 2007).

4.2 Betrokkenheid is de basis

Waarom schijnt de maan overdag?

Onder het fruit eten doen de kinderen een ontdekking: door het raam zien ze de maan in de lucht staan! Dat vinden ze vreemd, want de maan hoort in de nacht. De kinderen stellen meer vragen; over volle en halve manen, over de sterren en de zon. De pedagogisch medewerkers pakken een paar grote vellen zwart papier en enkele potten met glow-in-the-dark-verf. De oudste peuters gaan heel serieus aan de slag met het verven van de maan, de sterren en de wolken. Ondertussen zitten de jongste peuters aan de kwasten en de verf te voelen en bewonderen ze elkaars verfschorten. De verf wordt gedroogd met een haarföhn en daarna gaan de gordijnen dicht en de UV-lamp aan. De verf licht op en de manen en sterren zijn prachtig te zien. Net als in het echt!

Een voorwaarde om peuters te begeleiden naar een volgende ontwikkelingsstap is dat je als opvoeder daadwerkelijk betrokken bent bij hun spel. Het spel is een serieuze aangelegenheid. Je moet zelf ook een beetje geloven in die imaginaire wereld om je rol als spelbegeleider te kunnen waarmaken (Brouwers, 2010). Die betrokkenheid bij het spel van peuters kun je op verschillende manieren creëren:

- 1) *Rustige aanwezigheid en nabijheid*
Door rustig bij de kinderen te zitten stimuleer je het spel, door je alerte aanwezigheid (Singer en De Haan, 2013). Een houding van rust en concentratie is een voorbeeld voor de kinderen. Kinderen kunnen je zo makkelijk wat laten zien of wat vragen. En jij kan, als je bij de kinderen zit, goed observeren of ze aandachtig spelen of daarbij wat hulp nodig hebben.
- 2) *Meespelen op initiatief van de kinderen*
Met de kinderen meespelen is een prachtig instrument om contact met kinderen te leggen en om hun spel rijker te maken, met nieuwe ideeën, materialen en woorden. Tegelijk is het hartstikke moeilijk om dit goed te doen, omdat je als volwassene veel meer macht hebt dan het kind met wie je speelt. Kinderen hebben de neiging om zich helemaal te richten op de volwassene die meespeelt, en hun eigen ideeën los te laten. In de volgende paragraaf beschrijven we hoe je kunt meespelen op een manier die het spel niet verstoort maar verrijkt.
- 3) *Het spel regisseren*
Je helpt de kinderen bij het op gang brengen van hun spel en draagt vervolgens bij wat ze nodig hebben. Je legt bijvoorbeeld nieuwe materialen in de winkelhoek en nodigt een aantal kinderen uit om mee te spelen. ‘Wat een lekkere groenten! Wie heeft er zin in groentesoep? Dan moet je eerst de groenten kopen. En ben jij dan de verkoper? Waar is je kassa? Zullen we die samen tevoorschijn halen?’ In deze rol ben je vanaf de zijlijn, als ‘regisseur’ bij het spel betrokken: je draagt ideeën, rollen en materialen aan. En als het nodig is voor de vaart of verdieping van het spel, speel je even mee.
- 4) *Geleide spelactiviteiten*
Hierbij gaat het om spel onder leiding van de professional, zoals zingen, dansen of spel met een educatief doel. Een voorbeeld van dat laatste is dat je waterbakken en voorwerpen klaarzet, zodat de peuters kunnen experimenteren met drijven en zinken.

De ene vorm van betrokkenheid bij spel is niet beter of slechter dan de andere. Het is vooral belangrijk dat je de balans in de gaten houdt tussen spel waarbij de kinderen het initiatief

nemen en spel waarbij de volwassene de leiding neemt. Het voorbeeld met de glow-in-the-dark-verf laat zien hoe pedagogisch medewerkers aansluiten op wat er onder de kinderen leeft ('De maan schijnt overdag, dat is gek!') met een prachtige groepsactiviteit.

Een valkuil voor pedagogisch medewerkers die meer met spel willen doen, is dat ze veel spelletjes gaan bedenken en organiseren. Als je echter op een dag(deel) veel geleide activiteiten organiseert, blijft er voor kinderen weinig ruimte over om in hun eigen magische speelwereld te duiken. Omgekeerd moet je de begeleiding van het vrije spel van peuters niet verwarren met 'niets doen'. Het gaat erom dat je rustig aanwezig bent, goed observeert en in actie komt als dat nodig is.

Dierenziekenhuis

Thalissa, Mandy en Guus (3 jaar) spelen met de pluchen dieren. Ze halen alle dieren uit de mand en geven ze een plekje in de huishoek: op de stoelen, in het bed, op het aanrecht. Pedagogisch medewerker Joyce zit op een stoeltje toe te kijken. Als alle dieren een plekje hebben, weten de kinderen niet goed hoe verder te gaan. Eén van hen stoot per ongeluk een hondje van de stoel. 'Oei, dat deed zeer. Het hondje heeft zijn hoofd gestoten', zegt Joyce: 'Wat nu?' Het hondje moet in bed, besluiten de meiden, met de gordijntjes dicht. 'Moet het hondje ook een pleister?' vraagt Joyce. Ja, dat vinden ze een goed idee. Joyce haalt een pak met echte pleisters tevoorschijn. Nadat het hondje een pleister op z'n kop heeft gekregen, stelt Guus voor om ook de andere dieren een pleister te geven. Al snel zijn de kinderen druk met de pleisters bezig, als dokters in hun eigen dierenziekenhuis.

4.3 Meespelen: wanneer en hoe?

Koffie drinken

Stefan en Kim (3) drinken koffie in de huishoek. Pedagogisch medewerker Lia vraagt of ze ook een kopje koffie mag. Ze gaat op haar hurken naast de andere visite zitten en 'drinkt' haar koffie. 'Lekker hè?' vraagt gastvrouw Kim, en dan stopt het gesprek. Lia pikt de draad van het gesprek weer op: 'Het was heerlijk. Hoeveel moet ik u betalen voor de koffie?' 'Tien euro', antwoordt de gastvrouw. 'Hebben jullie nog meer lekkere dingen in dit restaurant?' vraagt Lia nieuwsgierig. Stefan en Kim beginnen druk te overleggen: ze hebben pizza en broccoli en melk. 'We moeten ook servetjes hebben', roept Kim. De wc-rol! bedenkt Stefan, en hij rent naar de toiletten om wc-papier te halen om de tafel mee te dekken.

Als opvoeders zich openstellen voor de kinderen en leren hoe ze kunnen meespelen, blijkt dit positieve effecten te hebben op hun relatie met de kinderen en op het spel van de kinderen (Hakkrainen, e.a., 2013; Kalliala, 2011). Een vuistregel bij het meespelen is: geef de kinderen de leiding en sluit aan bij hun manier van spelen (Singer en De Haan, 2013). Een valkuil bij meespelen is dat het kort en vluchtig gebeurt. De pedagogisch medewerker 'fladdert' dan door de ruimte van de ene naar de andere situatie. Het risico is dan dat je spelsituaties eerder verbreekt dan verrijkt. Want kinderen voelen haarfijn aan wanneer je niet daadwerkelijk naar

ze luistert, maar eigenlijk de hele groep in de gaten probeert te houden. Wanneer je telkens vanuit een spelsituatie opspringt om elders in te grijpen waar ruzie ontstaat of een kind zich pijn doet, verstoor je daarmee het spel. Meespelen moet je daarom alleen doen als je er tijd voor kan maken. Maak afspraken met je collega wie tijdens de speelperiode gaat meespelen en wie de 'vliegende keep' is die alle andere zaken opvangt. Of splits de groep in tweeën en speel met een kleine groep mee.

Als de ruimte er niet is om geconcentreerd mee te spelen, kun je er beter voor kiezen om als regisseur langs de zijlijn het spel te begeleiden en te stimuleren.

4.4 Hoe creëer je tijd en rust voor spel?

Kinderen die spelen hebben daarvoor tijd nodig. Jonge peuters vinden het vaak nog moeilijk om te kiezen wat ze gaan doen, en hebben tijd nodig om aan nieuwe spelvormen te wennen en in het spel te komen. Hun daadwerkelijke spelmomenten zijn vaak van korte duur en van de hak op de tak. Hoe meer hun spel zich ontwikkelt, hoe langer ze met eenzelfde spel bezig zullen zijn - en de draad ook een dag later weer kunnen oppakken. Voor pedagogisch medewerkers die peuters willen ondersteunen in hun spelontwikkeling, betekent dit dat zij in hun dagindeling tijd moeten blokken voor spel. Een richtlijn die je daarbij kan hanteren is om dagelijks minimaal één uur uitsluitend voor spel te reserveren.

Hoe creëer je tijd voor spel als de dagen al vol zitten met activiteiten en verplichtingen?

- *Meer tijd voor spel = Minder tijd voor andere zaken*
Ga je normaal gesproken lang met de kinderen aan tafel? Wordt er veel tijd besteed aan geleide activiteiten als muziekles, yoga en kookles? Gaat er veel tijd zitten in de grote kring? Als je meer tijd wil besteden aan spel, zullen andere activiteiten korter of minder moeten.
- *Valt er tijd te winnen bij de routinemomenten?*
Gaat er veel tijd verloren bij toiletbezoek, bij het jassen aan- en uittrekken, bij het gaan rusten en weer opstaan, bij het op- en afruimen, bij het verzamelen en klaarleggen van materiaal? Voor tips over hoe je je tijd zo efficiënt mogelijk kunt besteden: zie Sardes-publicatie 'Vooruit met de groep - Handige tips over groepsmanagement' (2013).
- *Kan het buiten spelen beter worden benut?*
Ook en juist bij het buiten spelen kunnen kinderen tot spel van hoge kwaliteit komen. Dat vraagt wel van de pedagogisch medewerker een actieve opstelling; je moet goed observeren, ideeën en materialen aandragen en meespelen.
- *Beperk de in- en uitloop op de groep*
De tijdsblokken voor spel kun je bewaken door de in- en uitloop op de groep op deze tijden te beperken. Zorg dat je zelf op deze momenten niet de groep af hoeft om zaken te regelen of spullen te halen. Geef naar collega's op andere groepen aan dat je op deze momenten niet gestoord kan worden. Zeker bij kinderdagverblijven en peuterspeelzalen waar pedagogisch medewerkers gewend zijn om even bij te praten terwijl de kinderen spelen, vraagt dit soms een cultuurverandering.

4.5 Hoe verdeel je de aandacht tijdens spel?

Zeker wanneer je maar met twee pedagogisch medewerkers op een groep van zo'n veertien kinderen staat, is er weinig ruimte voor een intensief een-op-een-contact tussen de pedago-

gisch medewerker en elk kind afzonderlijk. Dat is heel anders dan in de thuissituatie, waar de meeste ouders hun aandacht slechts op één of enkele kinderen kunnen richten. Op de groep zijn er echter kinderen die extra aandacht vragen, bijvoorbeeld omdat ze opvallend gedrag vertonen of gewoon omdat ze graag het gezelschap van de pedagogisch medewerkers opzoeken. Aan de andere kant zijn er kinderen die juist stillerjes langs de kant blijven staan. Hoe kun je in zo'n situatie toch de spelbegeleiding bieden die elk kind nodig heeft?

- *Eerst de grote groep(en)*

Een groot voordeel voor pedagogisch medewerkers is dat de meeste peuters het heerlijk vinden om bij of met elkaar te spelen. Het startpunt voor de pedagogisch medewerker is dan ook om de grote groep(en) aan het spelen te krijgen. Als je veel jonge peuters hebt kun je een aansprekend thema voorbereiden, inleiden met een verhaal en ze vervolgens met bijbehorend materiaal tot spelen aanzetten. Lees bijvoorbeeld een verhaal over de boerderij en haal een grote bak met boerderijdieren tevoorschijn. Als je oudere peuters hebt die het thema 'piraatje' aan het verkennen zijn, help je ze op gang door afspraken te maken over de plek van de boot en door de verkleedkist tevoorschijn te halen. Neem vervolgens even de tijd om te zien of het spel goed op gang komt, en help de peuters anders op weg door het spel een tijdje vanaf de zijlijn te regisseren.

- *Maak gebruik van groepsprocessen*

Maak het jezelf makkelijk door kinderen samen te laten spelen die elkaar inspireren en verder helpen. Denk dus na over de samenstelling van de groepjes en durf daarin in te grijpen. Nodig de jonge peuters uit om plaats te nemen naast oudere peuters die al weten wat de bedoeling is. Op die manier worden ze op ideeën gebracht, bijvoorbeeld over hoe je met klei of met Nopper kunt spelen. Je kunt de rol van oudste peuters ook duidelijk benoemen: 'Jij hebt al vaak met klei gespeeld hè? Ik weet dat jij mooie dingen kan maken. Laat ons maar eens zien hoe je dat doet.' Door de samenstelling van groepjes te variëren, ontstaan er weer nieuwe ideeën. Dit gebeurt bijvoorbeeld als je het spel van jongens en meisjes actief op elkaar betreft. Zo brachten twee meisjes de plastic paarden mee naar de bouwhoek, waar ze samen met de twee jongens die daar al met Duplo speelden een manege gingen maken.

Er zijn ook kinderen die graag alleen spelen. Let erop dat ook zij genoeg ruimte en materiaal hebben om in hun eentje lekker te spelen. Als je de indruk hebt dat zij voortdurend in hetzelfde spel blijven hangen of het moeilijk vinden om contact met andere peuters te maken, dan is er meer nodig. Op dat moment hebben zij jou nodig om aansluiting bij de anderen te vinden.

- *Aandacht voor kinderen die uitvallen*

Als de meeste kinderen aan het spelen zijn, heb je ruimte voor kinderen bij wie het spelen niet vanzelf gaat. Bij kinderen die nog jong zijn of bij wie de spelontwikkeling wat achterblijft, kun je zelf het goede voorbeeld geven en een tijdje meespelen. Als dit nog te hoog gegrepen is, zorg je dat ze bij anderen kunnen zitten om te kijken of geef je ze een veilige rol, zoals 'bewaker' bij de winkel of 'pinguïn' in de dierentuin. Meer hierover vind je in de hoofdstukken 5 en 6, over manipulatief spel en rollenspel.

- *Aandacht voor kinderen die snel afhaken*

Vooraf bij jonge peuters zie je dat hun concentratieboog heel kort is. Het is een uitdaging om ook deze jonge kinderen langere tijd bij dezelfde spelvorm te betrekken. Dat kun je op verschillende manieren proberen:

- Zorg dat de jongste peuters op een rustige plek spelen waar ze niet snel worden afgeleid door andere kinderen en andere vormen van spel.
  - Zorg dat je als pedagogisch medewerker aanwezig bent voor deze kinderen. Ga rustig bij hen in de buurt zitten, speel een tijdje met dezelfde materialen en reik daardoor op een natuurlijke manier nieuwe ideeën aan.
  - Reik binnen dezelfde spelvorm regelmatig nieuwe materialen aan. Aan een jonge peuter die zit te kleien, kun je op een gegeven moment stokjes geven om in de klei te prikken of een plastic mesje om mee te snijden.
  - Als een kind echt iets anders wil, help het dan met opruimen en een nieuwe keuze maken. Help het kind vervolgens weer op gang en houd een tijdje in de gaten om te zien of het nu zijn draai vindt.
- *Taakverdeling*
 Als de meeste kinderen aan het spelen zijn of een plekje hebben gevonden naast anderen die aan het spelen zijn, dan werkt het vaak handig om de taken te verdelen.
    - Als er kinderen zijn die wat langer individuele aandacht nodig hebben, dan neemt één pedagogisch medewerker die taak op zich terwijl de ander regisseur is bij het spel van de overige kinderen.
    - Als alle kinderen daadwerkelijk aan het spelen zijn, kun je de groep in tweeën delen en je op de helft van de kinderen en hun spel richten. Dat geeft je meer mogelijkheid om daadwerkelijk betrokken te zijn bij het spel van deze kinderen, dan wanneer je verantwoordelijk bent voor de spelbegeleiding van de hele groep.
    - Als één van de pedagogische medewerkers met een groepje gaat meespelen, dan is de ander op dat moment de ‘vliegende keep’. Zij helpt dan de kinderen die naar de wc moeten, ze vervult de rol van regisseur voor de andere kinderen die spelen, en ze grijpt in als er conflicten zijn.

Er zijn geen vaste regels voor hoe je spelbegeleiding op de groep moet aanpakken en hoe je de taken moet verdelen. Jij kent zelf de kinderen, de groep en je collega's het beste, en weet daarom ook het beste wat voor jullie werkt. Houd in elk geval in je achterhoofd dat het bij spelbegeleiding erom gaat de *flow* in het spel te houden. Kinderen moeten zo geïnspireerd worden door hun eigen spel dat ze hier gedurende enige tijd met plezier en concentratie in op kunnen gaan. Zorg er samen met je collega's voor dat je dagelijks zulke momenten weet te creëren.

5. Bewegingsspel en manipulatief spel

5.1 Inleiding

Twee- en driejarigen zijn vooral graag handelend (manipulerend) en bewegend actief. Ze hebben plezier in het bewegen en het handelen, ze ontdekken wat hun lichaam kan, ze verkennen en 'veroveren' zo de omgeving. Door voorwerpen te 'manipuleren' komen peuters aan de weet wat die voorwerpen doen en kunnen. Ze rollen een wc-rol af en ontdekken hoe lang die is. Ze kieperen een bak met speelgoed om en ontdekken dat ze er nu zelf in kunnen klimmen. Ze rapen buiten een steen op en voelen dat die hard en koud is, dat hij scherp kan zijn, dat je ermee kan gooien, dat je er iemand pijn mee kan doen en dat er heel veel verschillende soorten stenen zijn.

Het spel met voorwerpen hangt samen met de ontdekking van taal. Want als peuters met voorwerpen spelen, gaan ze die voorwerpen ook benoemen en de handelingen die daarbij horen. 'Steen', 'gooien', 'au'. Via de interesse in voorwerpen groeit de interesse tussen kinderen onderling. De peuters letten op elkaars spel, op de voorwerpen waar andere kinderen mee spelen en op wat ze met die voorwerpen doen (Janssen-Vos, 2006). Zo groeit het pure manipulerende spel van peuters toe naar steeds meer gerichte activiteiten, in de richting van constructiespel en eenvoudig rollenspel.

5.2 Ruimte voor bewegen

Iedereen die met peuters werkt, weet dat zij ruimte nodig hebben om te bewegen: om te rennen, te stoeien, te rollen, te springen, te klimmen, te hinken. Daarom is het belangrijk dat peuters genoeg tijd en ruimte krijgen voor bewegingsspel, zowel buiten als binnen.

Buiten bewegen

Een uitdagende buitenruimte waar mogelijkheden zijn om te rennen, te klimmen, te glijden,

je te verstoppertje, kun je creëren met een gevarieerde inrichting en natuurlijke materialen als zand en water, houten palen en grote stenen. In hoofdstuk 3 vind je meer informatie over de inrichting van een natuurlijke en uitdagende buitenruimte. Een natuurlijke buitenruimte heeft als voordeel dat kinderen kunnen spelen met ‘echte materialen’ zoals steentjes, blaadjes, takken, zand en modder. Dit is goed voor het manipulatieve spel (zie de volgende paragraaf). In een minder uitdagende buitenruimte kun je peuters eveneens uitdagen om te bewegen, door geschikte materialen aan te bieden zoals:

- ballen
- hoepels
- fietsjes
- grote dozen
- kratten
- stoepkrijt
- pionnen

en door activiteiten aan te bieden en te begeleiden zoals:

- kringspel (Jan Huygen in de ton, zakdoekje leggen, het zigeunermeisje)
- hinkelspel
- tikkertje
- verstoppertje.

Binnen bewegen

Lang niet elk kindercentrum beschikt over een apart gym- of speellokaal. Meestal zijn de binnenruimtes niet zo groot, toch kun je ook hier mogelijkheden creëren om te bewegen.

Een slimme inrichting is daarbij belangrijk:

- een klimklauterruimte of een klimklauterhoek inrichten, goed afgescheiden en afgeschermd
- hoogteverschillen aanbrengen, zoals een vide
- een klimtoestel plaatsen op een centrale plek.

Tip: Bij ruimte om te bewegen hoort ruimte om uit te rusten

Kinderen die de ruimte en mogelijkheid krijgen om flink te bewegen, moeten ook kunnen uitrusten. Dat kan op een goed afgeschermd plek uit de looproute, waar zij even lekker kunnen zitten of liggen op een bank of kussens.

Ook binnen kun je bewegingsactiviteiten aanbieden, zoals:

- hindernisparcours
- bewegen op geluid
- balspel met zachte bal
- dansen
- yoga
- kegelen
- kruip-door-sluip-door (hiervoor kun je onder meer opvouwbare kruiptunnels gebruiken)
- over banken lopen.

Alert maar niet voorzichtig

Als pedagogisch medewerker zie je peuters voortdurend ‘stunten’. Ze klimmen op een fietsje en vallen bijna om. Ze rennen achter elkaar aan en struikelen over hun eigen benen. Ze sjouwen met een zware emmer en merken niet dat ze tegen anderen aan stoten. Het is

belangrijk om kinderen die met bewegingsspel experimenteren daarvoor zoveel mogelijk ruimte te bieden. Dat betekent dat je wel oplet wat ze doen, maar ze daarbij niet afremt. Als kinderen zichzelf of anderen in gevaar brengen, dan moet je natuurlijk ingrijpen. Dat kinderen zich soms pijn doen is onvermijdelijk en hoort bij het leren bewegen.

Onderschat kinderen ook niet! Peuters die daarvoor de ruimte krijgen, gaan heel geconcentreerd nieuwe dingen proberen. Ze lopen over hoge paaltjes, slingeren aan een klimrek of klimmen over een hek. Een te snelle bemoeienis van de pedagogisch medewerker of een goedbedoelde waarschuwing ('Voorzichtig!') kan het kind juist uit zijn concentratie halen.

5.3 Materiaal om te manipuleren⁵

Echte materialen

Peuters hebben allerlei materialen nodig om mee te experimenteren. Denk daarbij creatief. Het gaat om materialen waar peuters aan kunnen voelen, die zij kunnen verzamelen en ordenen, die zij open en dicht kunnen maken, die zij met elkaar kunnen vergelijken.

'Echte materialen' zijn heel geschikt om een gevarieerd aanbod te creëren:

- takken, bladeren, steentjes, schelpen, eikels en kastanjes, veertjes
- (harde) pasta, linzen, bonen
- allerlei soorten dozen en doosjes
- stukjes stof
- watten
- wol
- kurken en doppen
- haarspelden
- grote knopen of kralen
- wasknijpers
- elastieken
- oude cd's.

Berg de materialen soort bij soort op, bijvoorbeeld in een ladekast of in een open kast met mandjes of potten.

Tip: Schakel ouders en kinderen in

Als je de kinderen en hun ouders inschakelt om thuis materialen te verzamelen, kun je in korte tijd heel wat spullen krijgen. Schoendozen, kurken, lege plastic flessen enzovoort. Kinderen vinden het vaak erg leuk om spullen te verzamelen voor op de groep. Ouders komen soms met verrassende ideeën of materialen aanzetten. Zo kwam een vader die als timmerman werkzaam is met een grote mand met houten plankjes aanzetten, waarmee de halve groep aan het bouwen sloeg.

⁵ Gebaseerd op Janssen-Vos (2006), hoofdstuk 3.

Speelgoedmaterialen

Natuurlijk is er ook speelgoedmateriaal dat zich goed leent voor manipulerend spel:

- plastic dieren
- blokken
- autootjes in alle vormen en maten
- keukenspullen met potten en pannen, roerlepels en gardes
- vormendoos waar je blokken van verschillende afmetingen in kunt stoppen
- magneten
- Nopper
- Duplo
- enz.

Kinderen moeten ook iets hebben waar ze de voorwerpen in kunnen bewaren, kunnen instoppen en weer uithalen. Denk aan oude tassen, kistjes, dozen en emmers.

Tip: Maak een voeldoos

Maak twee gaten in een kartonnen doos waar de peuters de handen doorheen kunnen steken. Hang er een doek over, zodat ze niet kunnen kijken. Stop een aantal spullen in de doos en laat ze raden wat ze voelen.

Materialen om mee te klieren

Spelen met water en zand is voor peuters niet alleen hartstikke leuk, maar ook essentieel voor hun ontwikkeling. Omdat deze materialen helemaal 'ongevormd' zijn, puur zijn, bieden ze kinderen de macht om te maken wat ze maar willen. Zand en water bieden kinderen tevens de zekerheid dat je altijd weer opnieuw kunt beginnen. In het begin moeten peuters wennen aan hoe zand en water voelen. Sommige vinden het zelfs wat griezelig, en hebben rustig de tijd nodig om toe te kijken en voorzichtig te proberen.

Een zandbak met waterkraan is voor peuters een ideaal speelinstrument. Daarbij zorg je voor wat emmers, schepjes, zeven en vormpjes. Vaak zoeken kinderen daar zelf ook materialen bij, zoals blaadjes, stokjes en stenen. Voor binnen is een zandtafel en een watertafel een handig alternatief. Bij de watertafel zijn voorwerpen als trechters, maatbekers, bootjes, een vergiet en een watermolen geschikt, net als bijvoorbeeld stukken hout en dennenappels. Als er veel kinderen met zand willen spelen, kun je (tijdelijk) een tweede strandje op de grond creëren. Je kunt de zand- en watertafel ook een keer vullen met andere materialen zoals graan, rijst, papiersnippers of maïskorrels.

Een andere gevoelssensatie levert het spelen met klei op. Bij kleien gaat het ook weer in de eerste plaats om het voelen, het vormen, het in stukjes opbreken en weer tot een geheel maken. Het is een materiaal waar peuters bij uitstek macht over kunnen uitoefenen, door te creëren en weer plat te slaan. In plaats van klei kun je ook brooddeeg of leem aanbieden. Ander materiaal waarmee kinderen lekker kunnen klieren zijn scheerschuim, zeepsop, waterverf, vla en haargel.

5.4 Kinderen begeleiden bij het manipulatieve spel⁶

1) *Helpen kiezen en beginnen*

Voor de jongste peuters zijn het bewegingsspel en het manipulatieve spel de belangrijkste spelvormen. De ene peuter komt enthousiast tot actie, de volgende kijkt liever eerst van een afstandje en de derde drentelt rond en kan niet kiezen. Jouw rol is dan om *tijd en aandacht* te geven. Het kind moet eerst wennen aan de spelmogelijkheden en weten dat hij niet verloren loopt.

Je kunt het kind ook *helpen kiezen*. Dat is voor jonge peuters vaak heel moeilijk. Je kunt een peuter uit twee activiteiten laten kiezen: 'Wil jij vanmorgen met de zandtafel spelen of wil je liever kleien?' Of je kunt één activiteit voorstellen: 'Zal ik voor jou de blokken tevoorschijn halen?' Nog concreter is het neerzetten van enkele soorten speelgoed, waarbij het kind kan aanwijzen wat het wil.

In het begin is meer nodig dan alleen materiaal aanbieden. Het kind moet ook een idee hebben van wat hij met een activiteit of materiaal kan doen. Eerst moet je dus *ontdekken of het kind al bekend is met de activiteit of het materiaal*. Zo niet, dan neem je de tijd om het kind op gang te helpen en vervolgens houd je nog even in de gaten of het goed gaat. Verder houd je in de gaten *hoe de interactie verloopt met de andere kinderen* die met dezelfde activiteit bezig zijn. Voor een kind dat helemaal opgaat in het spelen met water, is het heerlijk als andere kinderen ook met water aan het klieren zijn. Als een kind eindeloos blijft hangen in het voelen aan klei, kan het slim zijn om het te laten zitten naast een kind dat met klei dieren of poppetjes aan het maken is.

Ten slotte let je erop dat de peuters *kennismaken met verschillende vormen van bewegingsspel en manipulatief spel*. Peuters hebben vaak tijdenlang voorkeur voor eenzelfde spel, zoals dennenappels in en uit de tas of scheppen in het zand. Je kunt kinderen uitdagen om nieuwe spelvormen te proberen door ze bewust nieuwe materialen en activiteiten aan te bieden. Zo kun je kinderen eerst met lijm papier laten plakken en vervolgens wc-rolletjes, bladeren, kastanjes, wol. Hoe reageren al die verschillende materialen op de lijm?

2) *Meespelen en verwoorden*

Contact en aandacht, daar draait het om als je het spel van jonge peuters ondersteunt (Janssen-Vos, 2006). Als pedagogisch medewerker laat je deze kinderen merken dat je hen ziet en dat je weet waar ze mee bezig zijn. Dit kun je doen door even bij ze te gaan zitten en mee te spelen. Vervolgens benoem je de voorwerpen en handelingen. Hiermee reik je de woorden aan die peuters nodig hebben om straks een volgende stap te kunnen zetten, naar constructiespel en rollenspel.

3) *Laat herhalen, help verdiepen*

Jonge kinderen hebben behoefte aan herhaling; ze doen graag steeds weer (bijna) hetzelfde. De knopen in de tas en weer uit de tas, een toren bouwen en weer omgooien. Het is alsof ze zichzelf ervan willen overtuigen dat ze weten hoe het gaat, en wat ze al kunnen en durven. Geef hen daarvoor alle gelegenheid, maar let op of ze wel tot variaties in hun spel komen.

⁶ Gebaseerd op Janssen-Vos (2006), hoofdstuk 3.

- Maakt het kind gebruik van verschillende materialen? Speelt het bijvoorbeeld niet alleen met steentjes, maar ook met zand en water?
- Laat het kind verschillende handelingen zien in het spel? Legt het de blokken bijvoorbeeld niet alleen naast elkaar maar stapelt het ze ook?

Je kan kinderen uitdagen tot nieuw spel door met ze mee te spelen en het materiaal op een andere manier te gebruiken. Een andere mogelijkheid is dat je ze bewust laat spelen naast kinderen die iets heel anders doen met hetzelfde materiaal. 'Kijk eens wat een grote cirkel Lotte heeft gemaakt met de schelpen! Hoe wil jij de schelpen neerleggen, wat vind jij mooi?'

4) *Stimuleren naar een volgende stap - uitbreiden*

In de peuterfase maken kinderen de stap van bewegingsspel en manipulatief spel naar beginnend constructiespel en rollenspel. We noemen dit 'uitbreiding van het spelgedrag'. Van het pure plezier in bewegen en in het manipuleren van voorwerpen, zetten ze de stap naar het maken van bouwsels (constructiespel) en het spelen van eenvoudig rollenspel. Het opeen stapelen van blokken wordt dan bijvoorbeeld 'het maken van een brug', het achter elkaar aan rennen wordt 'het vangen van de boef', het vullen van de tas wordt 'boodschappen doen'.

Bij de uitbreiding van het spelgedrag van kinderen speel je als pedagogisch medewerker ook een rol. Tijdens het meespelen kun je een voorbeeldrol vervullen: 'Kijk eens, nu hebben we taartjes gemaakt van zand. Kun jij nog een taartje voor me bakken?' of 'Wat heb je die beker schoon gewassen! Kun jij de emmer ook voor me schoon wassen? En mijn vieze bordje?' Zo geef je binnen het spel een nieuwe betekenis aan het handelen van de peuter. Het maken van zandvormpjes wordt het bakken van taartjes en het klieren met water wordt het schoonmaken van vuile vaat. Meer informatie over de begeleiding van rollenspel vind je in hoofdstuk 6.

5.5 Even over constructiespel

Bij peuters zien we al het begin van de ontwikkeling van constructiespel. Hun aandacht verschuift geleidelijk. Eerst hebben ze alleen aandacht voor de voorwerpen zelf, dan gaan ze onderzoeken hoe die voorwerpen in elkaar zitten - inclusief de belangrijke vraag of iets stuk kan! Ze gaan voorwerpen vormgeven: stapelen, lange rijen maken, aan elkaar vastmaken, scheuren (Janssen-Vos, 2006). Als bij toeval ontstaan vanuit die experimenten soms creaties die ergens op lijken: een grote prop papier lijkt op een wolk, bijeengeplakt karton lijkt op een enge draak. Zulke ervaringen van herkenning leiden ertoe dat kinderen het product nóg eens willen maken, of een ander resultaat willen laten ontstaan. Dat is het begin van constructiespel.

Vanaf de kleuterjaren zie je het constructiespel volop ontstaan. Kleuters stellen steeds hogere doelen aan de bouwsels die zij maken en gebruiken redeneerprocessen om die doelen te halen. Hierbij komen reken- en wiskundemomenten om de hoek kijken. Het mooie is dat je peuters al kunt begeleiden bij de eerste tekenen van wiskundig denken en handelen die zij in het constructiespel laten zien. Meer daarover vind je in hoofdstuk 7.

6. Jouw rol bij het rollenspel

6.1 Inleiding

Bij peuters zie je dat hun aandacht geleidelijk verschuift van de *dingen naar de handelingen van mensen met dingen*. De eerste stap daarin is dat kinderen symbolisch spel gaan spelen met dingen. Ze geven voorwerpen een bepaalde betekenis. De dennennappel wordt bijvoorbeeld een taartje dat gegeten kan worden. Twee stoelen tegen elkaar zijn een gevangenis.

De volgende stap is dat het kind zelf een rol aanneemt. Het kind kruipt op handen en voeten rond en is een tijger. Het houdt een doosje tegen het oor en is mama die aan het bellen is. Kinderen imiteren dan het gedrag van de volwassenen en de grote kinderen om zich heen (Janssen-Vos, 2006).

Rond hun derde jaar breiden peuters het rollenspel uit. Nu gaat het niet meer alleen om het rolgebonden handelen, maar ook om wat personen zeggen, welke relaties ze met elkaar hebben, wat er gebeurt, hoe ze met elkaar praten. Vadertje of moedertje spelen gaat nu om meer dan alleen de poppen aan- en uitkleden en in en uit bed halen. Samen met andere kinderen worden nu gesprekken gevoerd en afspraken gemaakt, over wie de poppen in bed gaat stoppen en wie het eten gaat koken. Dit aannemen van een rol, in gezamenlijk spel met andere rollen én met het 'verhaal' dat bij die rollen hoort, noemen we rollenspel (Janssen-Vos, 2006).

6.2 Ruimte, materialen en verhalen

Tip: Echte materialen in de winkelhoek en de keukenhoek

De winkelhoek en de keukenhoek lenen zich bij uitstrek om snel en goedkoop aan uitdagend materiaal te komen. Lege verpakkingen van de hagelslag en de melk, een lege pindakaaspot, de doos van de cornflakes, schoendozen - dit soort materialen zijn ruimschoots voorhanden en makkelijk vervangbaar. Als ze op een ordelijke manier worden aangeboden zijn ze bovendien voor kinderen heel aantrekkelijk om te gebruiken in rollenspel.

Alle ruimtes en materialen – besproken in hoofdstuk 5 - over bewegingsspel en manipulatie spel kunnen ook worden ingezet voor rollenspel. Klimtoestellen, natuurlijke materialen als takken en kastanjes, fietsjes, zand en water, plastic dieren, haarclipjes - al deze materialen nodigen niet alleen uit om te manipuleren, maar ook om rollenspel mee te ontwikkelen. Dan wordt het klimrek een schip en de takken en kastanjes worden een houtvuurtje. Op peutergroepen zie je kinderen dus op dezelfde plek en met dezelfde materialen verschillende spel-vormen hanteren. Terwijl de jongste peuters in de kookhoek druk bezig zijn met het manipuleren van de keukenspullen (in en uit de kastjes, roeren in de pan) ontstaat tussen de oudere peuters een rollenspel. Wie kookt wat? Wie wil proeven? Wie wil eten kopen?

In hoofdstuk 3 vind je meer informatie over de inrichting van de buitenruimte, de binnenruimte en de hoeken. Vanuit deze basis is het voor het rollenspel belangrijk om flexibel met de ruimte en het materiaal om te gaan. Dat betekent dat je de ruimte en het materiaal regelmatig aanpast aan wat er leeft op de groep. Waar zijn de kinderen op dit moment mee bezig? Waar hebben de kinderen behoefte aan? Stel dat er een flinke brand is geweest in een naburig pand, en het thema 'brandweer' is opeens populair op de groep. Dan zou je bijvoorbeeld met karton en papier brandweerhelmen kunnen maken en buiten voor een paar spuitslangen kunnen zorgen, al dan niet met echt water. Als het circus net is geweest en een aantal peuters het voortouw nemen om circusje te spelen, creëer dan met de kinderen een tijdelijke arena en zorg voor attributen als clownsneuzen, leeuwenmaskers en paardenstaarten.

Denk eraan dat je ook ouders kunt betrekken bij het verzamelen van materiaal. Zo kun je soms in korte tijd aan spullen komen, zoals oude tassen en hoeden of schoendozen om winkeltje mee te spelen.

Tip: Vergeet de buitenruimte niet

Ook buiten kunnen hoeken worden gecreëerd voor rollenspel, zoals een keukenhoek of een huishoek. Dat kan bijvoorbeeld door een houten keuken of hut te bouwen, of door materialen van binnen mee naar buiten te nemen.

Voor de ontwikkeling van rollenspel heb je behalve de juiste inrichting en materialen ook gesprekken en verhalen nodig. De basis is jouw betrokkenheid bij de kinderen en de vertrouwensband die je met kinderen en ouders hebt opgebouwd. Daardoor weet je waar de kinderen mee bezig zijn, wat ze leuk en wat ze spannend vinden, welke onverwachte dingen ze hebben meegemaakt. Meer informatie over het belang van verhalen, over gesprekjes met peuters en voorlezen op de groep vind je in hoofdstuk 8.

6.3 Rollenspel op gang brengen

Op zoek naar de schat

Een aantal kinderen heeft op TV gezien dat Dora een schat vond. Twee jongens vullen het verhaal aan met piraten en indianen, die ook altijd schatten vinden. Eén van de pedagogisch medewerkers pakt een boek over een schat en leest dat voor aan de groep. De andere pedagogisch medewerker verstopt een kist in de tuin en een aantal briefjes met getekende aanwijzingen. Als het verhaal is afgelopen, gaat de groep naar de tuin. De jongste peuters rennen meteen weg op zoek naar de schat. Eén pedagogisch medewerker rent met hen mee en er ontstaat een wilde en spannende zoektocht. De andere pedagogisch medewerker kijkt met de oudere peuters op de briefjes en samen beginnen ze aan de speurtocht. Daar is de schat! Met voor elk kind een sticker en een volkorenkoekje.

Rollenspel ontstaat vanuit gesprekken en verhalen. In het voorbeeld van de schat zie je hoe pedagogisch medewerkers goed luisteren naar wat de kinderen bezighoudt, en daar op een speelse manier op inhaken. Ze verdiepen het thema door er een leesboek en materialen bij te pakken (de kist, de 'schat', de briefjes). Ze laten de kinderen in de rol van schatzoeker stappen en ze stimuleren de kinderen om langere tijd in die rol te blijven door met ze op speurtocht te gaan. Daarbij speelt één pedagogisch medewerkster mee in de rol van schatzoeker, terwijl de ander de jongste peuters in de gaten houdt.

Het is niet altijd nodig om een thema zo uitgebreid te introduceren en uit te werken. Vaak ontstaat rollenspel tussen kinderen vanzelf, als je daarvoor voldoende tijd, ruimte en materiaal aanbiedt (zie hoofdstuk 3). Deze manier van werken kan kinderen wel op nieuwe ideeën brengen en de jongste peuters een plek geven binnen de activiteit. Ook met kleinere groepjes is het mogelijk om op deze manier te werk te gaan:

- 1) starten vanuit een onderwerp dat de kinderen aandragen
- 2) dit verdiepen met een anekdote, verhaal, belevens
- 3) hierbij samen passend materiaal zoeken
- 4) samen bepalen en benoemen wie welke rol aanneemt
- 5) een tijdje observeren of het spel goed op gang komt.

Kinderen die net met rollenspel beginnen of bij wie de ontwikkeling van rollenspel niet vanzelf op gang komt, kun je als pedagogisch medewerker bij de hand nemen en op weg helpen. Dat kun je doen door het voorbeeld te geven en klein te beginnen, bij voor hen zeer herkenbare situaties. Samen de pop in bed stoppen, samen een pannenkoek bakken in de huishoek, samen een dierentuin maken met de plastic beesten. Daarbij benoem je wat je doet en nodigt het kind spelenderwijs uit om zijn rol te pakken: 'Kun jij de pop even goed instoppen? Ze heeft het koud. En wil de pop ook een slaapliedje? Papa, kun jij een slaapliedje voor haar zingen?'

6.4 De *flow* van het spel bewaken

Als kinderen bezig zijn met rollenspel, is het voor de spelkwaliteit en de spelontwikkeling belangrijk dat zij gedurende langere tijd met plezier en concentratie aan dit spel deelnemen.

Als spelbegeleider bewaak je de *flow* die kinderen dan ervaren. Dat doe je door het spel goed te observeren en op een adequate manier te reageren.

- *Niets doen*
Als kinderen helemaal opgaan in hun spel, kan het goed zijn om hen helemaal met rust te laten. Zelfs een kleine opmerking ('Goed bedacht!', 'Wat kun je dat al goed!') kan op dat moment het spel al verstoren. Adequaat reageren betekent dus ook op het juiste moment niets doen.
- *Bemoedigen*
Voor kinderen die nog wat onzeker zijn in het rollenspel, is de nabijheid en bemoediging van een pedagogisch medewerker vaak precies wat ze nodig hebben om vol vertrouwen door te spelen. Als je kinderen aanmoedigt, doe je dat op een manier die hen zoveel mogelijk in hun rol laat: 'Goed zo politieagent, ik zie dat je de boef veilig hebt opgesloten!'
- *Regisseren of meespelen*
Als je ziet dat het spel niet lekker loopt, kun je kinderen helpen door het spel te regisseren of door mee te spelen. Het kan zijn dat kinderen niet weten hoe ze verder moeten. Ze zitten bijvoorbeeld op de stoeltjes van de 'bus' en zijn al bij alle bestemmingen geweest die ze konden bedenken. Of ze hebben een hele rij taartjes gebakken en niemand heeft meer zin in taart. Dit is het moment waarop je bij de kinderen in de bus kan gaan zitten en zegt dat je heel veel haast hebt omdat je op tijd op het grote feest wil zijn (= meespelen). Dit is ook het moment waarop je de emmers tevoorschijn kunt halen en aan de taartenbakkers kan vragen of ze ook andere gerechten kunnen maken, zoals heksensoep (= regisseren).
- *Corrigeren binnen het spel*
Als kinderen het spel van anderen verstoren of ander ongewenst gedrag laten zien, probeer dit gedrag dan zoveel mogelijk binnen het rollenspel te corrigeren. Vaak is het al voldoende om kinderen op hun rol te wijzen: 'Hé, een papa gooit toch niet met zijn kind?' - tegen een jongen die de pop op de grond gooit. 'Tovenaars slaan elkaar toch niet? Wat zouden tovenaars doen als ze boos zijn? Hoe zouden ze dat oplossen?' 'Hé deftige dame, kun jij ook op een deftige manier lopen zonder op de puzzel te trappen?'

Wees zelf ook niet te star en te streng. Als kinderen in het vuur van het spel een keer roepen of rennen op een plek waar dat normaal gesproken niet mag, ga daar dan begripvol mee om: 'Hé brandweermannen, hier slapen de baby's. Het vuur is daarachter, aan de andere kant van de gang. Gaan jullie daar snel blussen?'

6.5 Rollenspel verdiepen, verbreden en verrijken

Doos wordt boot

Er staat een prachtige grote doos op de groep. Daar zaten enorme puzzelstukken in maar nu is hij leeg. Enkele jongens kruipen erin en de doos wordt een boot. Na een tijdje vraagt de pedagogisch medewerker: 'Hoe kunnen we de boot nog mooier maken?' De boot moet geschilderd, vinden de jongens, met echte raampjes erop. In twee groepjes mogen alle peuters op de groep aan de boot schilderen; het wordt een bont en prachtig geheel. Als de verf is opgedroogd, wordt de boot weer in gebruik genomen.

Als peuters telkens in hetzelfde spel blijven hangen, als hun spel maar kort van duur is of steeds negatief verloopt, dan kun je kinderen helpen om tot nieuwe spelideeën te komen. Bij een thema als 'naar de kapper' of 'op vakantie' kunnen vrijwel alle kinderen ervaringen inbrengen. Je kunt dit spel een extra impuls geven door passend materiaal te verzamelen en na te denken over tijdelijke aanpassingen in de inrichting. Voor het thema kapper kun je bijvoorbeeld wat haarspullen meenemen en een 'kappersstoel' met spiegel inrichten. Voor het kamperen kun je wat doeken en wasknijpers klaarleggen waar de kinderen een kampeertent mee kunnen maken.

Ook als het rollenspel van kinderen goed verloopt, heb je als pedagogisch medewerker een belangrijke taak. Want op dat moment kun je de peuters helpen om de kwaliteit van hun rollenspel te verhogen door hun spel te verdiepen, te verbreden en te verrijken. Dit kun je doen van buitenaf, dus vanaf de zijlijn, of als medespeler, dus van binnenuit.

- Bij *verdieping* kijk je samen met de kinderen kritisch naar de spelsituatie en bedenkt hoe je die beter of echter kan maken. Als peuters winkeltje spelen in de winkelhoek, kun je met hen bespreken wat voor winkel het is: een supermarkt, een speelgoedwinkel, een dierenwinkel? Welke spullen horen daar wel of niet in? Wie zijn de klanten? Hebben die iets om hun spullen in te doen? En een portemonnee, zit daar ook geld in? Zo help je de kinderen om de spelsituatie concreter en meer gestructureerd te maken.
- Rollenspel kun je *verbreden* door er andere activiteiten bij te betrekken. Bij het winkeltje spelen hoort misschien een mooi uithangbord. Wie gaat dat tekenen of schilderen? Of er moeten hoeden gemaakt worden voor de klerenwinkel. Wie gaat de hoeden uit de verkleedhoek versieren? Of er is een toonbank nodig. Wie gaat die maken van Duplo?
- Ten slotte kun je het rollenspel *verrijken* door nieuwe situaties en problemen op te roepen, en de kinderen naar antwoorden en oplossingen te laten zoeken. 'Oei, er is geld uit de kassa gestolen, wat nu?' Of de pedagogisch medewerker wil als klant een jurk in de winkel kopen, maar die past niet. Hoe komt ze toch aan een jurk die goed past voor het feest?

In al deze situaties speelt de pedagogisch medewerker een actieve rol, waarin ze de kinderen uitdaagt om hun vaardigheden (zelfsturing, probleemoplossend vermogen, creativiteit, sociale vaardigheden, woordenschat) verder te ontwikkelen.

7. Taal en denken

7.1 Spel, de motor van taal- en denkontwikkeling

Kinderen spelen graag en dat is maar goed ook. Al spelend ontwikkelen ze namelijk hun taal en denken. Kijk bijvoorbeeld eens naar het volgende gesprekje van twee peuters.

Cas (3;7) (voorop de tandem): *Waar wil je naar toe?* Vera (3;11) (achterop): *Naar Duitsland.*
Cas: *Dat is veel te ver.* Vera: *Maar je kan met een vliegtuig, eerst met de fiets en dan met het vliegtuigveld rijden.* Cas: *Ja, maar dat is ook veel te ver.* Vera: *Met de taxi dan.* Cas: *Nee, dit is geen taxi.* Vera: *Met de ? Met de?* - dan weet ze het niet meer (Singer en De Haan, 2006, p.111).

Cas en Vera prikkelen elkaar om na te denken en goed op elkaar te reageren. Dat is veel te ver (Cas) lokt bij Vera bijvoorbeeld *Maar je kan met een vliegtuig* uit. Voor Cas en Vera is het gewoon leuk spelen, maar als je er als volwassenen naar kijkt en luistert merk je dat ze elkaar aan het stimuleren zijn. Daarom is ruimte voor dit soort spel zo belangrijk. Het blijkt dat kinderen in fantasiespel hun meest ontwikkelde taal oefenen. Je kan dan bij 3- en 4-jarigen taaluitingen verwachten als *Toen ging je op reis, heel ver. En ik moest huilen. Maar je kwam terug. Gelukkig!* Of *Jij durfde niet zo goed in de boot. Maar ik ging je helpen en toen was je niet bang meer.*

De redeneringen die kinderen opzetten kunnen aan diepgang winnen als je met ze meespeelt. Kinderen vinden het prachtig als je 'iets in hun winkel wil kopen', 'mee op reis gaat' of de 'de patiënt wil zijn'. Als je meespeelt geeft dat een speciale dimensie aan het spel. Je schept voor jezelf kansen om de ontwikkeling van de kinderen een extra impuls te geven. Stel dat je als 'patiënt' angstig reageert op de aankondiging van de peuterdokter *Ik ga je een prik geven*. Jouw opmerking *Ik ben bang voor prikken* zou bij de peuter zomaar de reactie kunnen uitlokken zoals *Dan geef ik je wel een pilletje, of een drankje*. Een reactie die laat zien dat je de peuter aan het denken hebt gezet en weer extra taal bij hem of haar hebt uitgelokt.

Meespelen kan dus een positieve werking hebben op de ontwikkeling van peuters. Een

waarschuwing is ook op zijn plaats. We zagen bij Cas en Vera dat kinderen zonder volwassene enthousiast aan het spelen kunnen zijn en elkaar stimuleren. Het ligt dus niet erg voor de hand om op zo'n situatie in te breken. Als je mee wil doen, moet dat wel helemaal in lijn zijn met het 'scenario' van de kinderen. 'Patiënt' zijn is daar een mooi voorbeeld van. De reactie van de peuter op de opmerking *Ik ben bang voor prikken* laat zien dat je met een goed geplaatste opmerking net wat meer diepgang kunt geven aan het spel. Je daagt de kinderen uit hun taal- en denkvermogen optimaal in te zetten.

We gaan nu wat dieper in op de specifieke relatie tussen spel en taalontwikkeling en daarna op de relatie spel en denkontwikkeling.

7.2 Spel en taal

Eerst iets over de taalontwikkeling van jonge kinderen. Kinderen zetten in hun eerste twee levensjaren de belangrijke stap van brabbelen naar betekenisvol taalgebruik. Op tweejarige leeftijd kunnen kinderen met woorden duidelijk maken wat ze willen: *Ook eten* en *Koek eten*; vragen ze aandacht van volwassenen: *Kitteke daar* (Maria wijst op de poes); en proberen ze het gedrag van anderen te sturen: *Fij komen*. Ook laten ze merken dat ze anderen al goed begrijpen. Op de vraag: *Waar is je neus?* wijzen de meeste kinderen meteen op hun neus, en de vraag om zijn jas aan te doen, kan bij een kind de reactie uitlokken: *Jas aandoen, hè?* Het zijn de eerste tekenen dat kinderen taal gebruiken waarvoor die is bedoeld: om te communiceren. De woordkeus en de zinsbouw zijn nog eenvoudig, maar de boodschap komt wel over. Kinderen die tot dit soort taalgebruik in staat zijn, hebben hun zogeheten vroegtaalige fase met succes afgesloten (normaal gesproken als ze 2½ jaar zijn). Ze beginnen langere en meer volledige zinnen te vormen: *Brandweer doet blussen*, en ze experimenteren met woordvorming: *Ik heb gezwemd*. Verder breiden ze hun woordenschat uit. Als ze vier jaar zijn begrijpen ze al zo'n 3200 woorden. Dit aantal is in de groepen 1 en 2 van de basisschool gegroeid tot ongeveer 4400 woorden.

Voor kinderen met ouders die laag zijn opgeleid kunnen deze getallen aanmerkelijk lager zijn. Dit geldt ook voor kinderen die thuis een andere taal spreken dan het Nederlands. Dat wil zeggen dat hun *Nederlandse* woordenschat kleiner zal zijn dan bovenstaande gemiddelden.

Taalontwikkeling

Peuters van 2 tot 2½ jaar

Spreken in zinnen van twee woorden:

- Benoemen: *Is muts*.
- Vragen: *Mamma weg?*
- Plaats aanduiden: *Konijntje hier*.
- Wil uitdrukken: *Ook melk!*

Peuters van 2½ tot 3 jaar

Spreken in zinnen van drie tot vijf woorden:

Ik snoepjes eten.

Dit is pen kapot, hè.

Gaan meervoud en verleden tijd gebruiken:

Ik heb autoën.

*Slaapte jij?
Heb ik al opge-eet.*

Peuters van 3 tot 4 jaar (kennen ruim 3000 woorden)

Maken langere zinnen:

Er ligt een krokodil onder mijn bed.

Kleuters van 4 tot 6 jaar (kennen meer dan 4000 woorden)

Maken complexe zinnen:

Als ik dood ben, dan ga ik weer leven, maar dan moeten jullie mij ook weer van het kerkhof halen.

Worden steeds creatiever:

Worteltjes, is dat nu een lekkernij, ik vind 't een naarderij.

Hij is een lusterik (over een baby die alles lust).

Uit: Cohen de Lara (2009)

De vraag is nu hoe spel deze taalontwikkeling kan stimuleren. Uit het volgende voorbeeld blijkt dat spelen het taalvermogen van kinderen al activeert ook als kinderen nog nauwelijks taal produceren.

Een invalkracht is voor het eerst in een groep met 2-jarigen. Een jongetje stapt op haar af. Hij heeft een lege bak in zijn handen en laat die nadrukkelijk aan haar zien. De invalkracht kijkt vriendelijk naar de bak en zegt: *Wat een mooie bak heb je*. De jongen kijkt haar nog even aan, draait zich om en stapt op een kind af. Weer laat hij de bak zien, waarop dat kind reageert met: *Woef!* Het jongetje lacht tevreden en stapt weer naar een ander kind. Hetzelfde tafereel herhaalt zich. Later hoorde de invalkracht dat in deze groep al langere tijd het spel 'bak met water voor hond' wordt gespeeld. Door haar onbekendheid met de groep begreep ze de bedoeling niet (Singer en De Haan, 2013, p.108-109).

Twee dingen vallen hier op. Ten eerste laat het voorbeeld zien dat spel taal uitlokt, hoe beperkt die taal ook is. 'De taal kruipt waar die nog nauwelijks gaan kan', zou je kunnen zeggen. Daarnaast is het duidelijk dat de invalkracht hier een handicap heeft om goed in te spelen op het spel van de kinderen. Ze kent de historie van de groep niet. Haar opmerking *Wat een mooie bak heb je daar* is vriendelijk en goed bedoeld, maar sluit niet aan bij het 'scenario' van de kinderen. Daarom reageert het jongetje er ook niet op en gaat hij gewoon door met waar hij mee bezig is: met andere kinderen een spelletje spelen dat ze allemaal goed begrijpen. Als pedagogisch medewerker, die de situatie wél zal begrijpen, heb je natuurlijk prima kansen om in het verhaal van de kinderen mee te gaan. Hoe speelser je dat doet hoe beter het is. Als je het jongetje uitdaagt met *Zal ik er eens uit drinken?* reageert hij misschien met *Neeee!* Dat zou voor jou dan weer een mooie aanleiding kunnen zijn om verwonderd uit te roepen *Waarom niet?* Als het jongetje dan *Vies!* zegt, kan jij daar weer op doorgaan met *Vies? Honden drinken er toch ook uit!* Op die manier prikkel je het jongetje zoveel mogelijk taal te gebruiken en ook zijn denkontwikkeling is er bij gebaat.

7.3 Spel en denken

Het gesprek rond de drinkbak is een voorbeeld van wat wel *sustained shared thinking of samen doordenken* wordt genoemd. Onderzoek (Siraj-Blatchford, 2009) laat zien dat samen doordenken niet alleen de taalontwikkeling stimuleert, maar dat het ook een uitstekende manier is om het denken van kinderen te bevorderen. Het gaat bij dit samen doordenken om wat langere gesprekjes met kinderen tijdens het spelen. De kern van de aanpak is dat je de kinderen prikzelt om door te denken, steeds door weer een ander probleempje of dilemma op te werpen. Dit klinkt misschien wat zwaarwichtig, maar het voorbeeld met de drinkbak maakt hopelijk duidelijk dat je ook 'diep kunt gaan' op een manier die de kinderen aanspreekt en maakt dat ze meegaan in het denkproces. Het samen doordenken kan ook heel goed als de kinderen met alledaags speelgoed spelen. Het volgende voorbeeld komt uit het boek *Speel Goed: Op ontdekking met je spelende kind* (De Lange, 2013).

Een paar kinderen spelen met plastic speelgoedbeestjes: paarden, vogels, kippen, olifanten, leeuwen, spinnen, slangen, eenden en meer. Hier kun je op verschillend manieren met de kinderen over praten. Je kan verschillende soorten vragen aan de kinderen stellen. Vergelijk hieronder eens de vragen in de linkerrij met die in de rechterrij:

*Zo, dat zijn veel dieren. En dat is de ...?
Hoe noem je die ook al weer?
Welke kleur heeft die?*

*Welke dieren horen bij elkaar?
Kun jij de dieren die bij elkaar horen,
bij elkaar zetten?
Kun jij de dieren nog op een andere
manier bij elkaar zetten?*

Met beide soorten vragen kun je proberen een gesprekje op gang te brengen. Het is duidelijk dat kinderen dieper moeten nadenken bij de vragen rechts dan bij de vragen links. De denkvragen rechts blijken in de praktijk tot een leuk spelletje te leiden. In het begin komen de kinderen nog met voor de hand liggende ordeningen, zoals alle olifanten bij elkaar en alle paarden of een groep grote dieren en een groep kleine. Als je ze vraagt hoe het anders kan, vinden ze het leuk om van alles te verzinnen. Ze maken bijvoorbeeld een groep van alleen maar enge dieren, ze maken gezinnen van papa's, mama's en kinderen, zetten de dieren die kunnen vliegen bij elkaar of maken een groepje van boerderijdieren. Samen doordenken betekent dat je ze hierover aan de praat krijgt met vragen als *Waarom zet je die nu bij elkaar? Waarom hoort die er niet bij en die wel?*

Het zal niet altijd even eenvoudig zijn om echt de tijd te nemen voor dit soort gesprekken. Het begeleiden van spel is echter zo belangrijk voor de ontwikkeling van de kinderen, dat het de moeite waard is dat toch regelmatig te doen. Het is daarom verstandig om in de dagindeling standaard enige tijd te reserveren voor spelbegeleiding. Hoe je die tijd kan vinden in een vaak al erg volle dag beschreven we in hoofdstuk 4, onder het kopje 'Hoe creëer je tijd voor spel?'. De spelbegeleiding zal het beste werken met een klein groepje kinderen. In die situatie kan je ervoor zorgen dat alle kinderen in het groepje de aandacht krijgen die ze nodig hebben. Je kunt dan vooral goed ingaan op wat elk kind zegt en nauw aansluiten bij zijn of haar gedachtelijn. Alleen als dat lukt heeft spelbegeleiding zin. Probeer dus te voorkomen dat spelbegeleiding een hapsnap-activiteit wordt. Houd je aan het motto: *Kwaliteit is belangrijker dan kwantiteit.*

Dus 'vlinder' liever niet van groepje naar groepje waarbij je maar even kort en oppervlakkig op het spelen van kinderen in kunt gaan. Beter is het om op een dag echt de tijd te nemen om een bepaald groepje te begeleiden en een andere dag weer geconcentreerd met een ander groepje bezig te zijn. Voor die werkwijze is het wel nodig dat je voor de rest van de kinderen een boeiende activiteit hebt voorbereid, waarbij ze met aantrekkelijk materiaal enige tijd aan de gang kunnen. Zorg ervoor dat de grote groep eerst enthousiast aan het spelen is, voor je je concentreert op het groepje dat je voor die dag hebt geselecteerd.

Er zijn natuurlijk meer mogelijkheden om met een kleine groep te werken als je nog een collega in de groep hebt. Kies daarbij wel een verstandige werkverdeling. Het levert voor de ontwikkeling van de kinderen niet zoveel op als jij bijvoorbeeld lang met de grote kring bezig bent en je collega de rol heeft van 'ordebewaker'. Beter is het dat een van jullie een klein groep intensieve aandacht geeft, terwijl de ander met de rest van de groep een activiteit doet. In een grote groep is het lastiger om de aandacht van de kinderen vast te houden. En het is ook niet leuk om veel te moeten zeggen 'blijf op je stoeltje zitten' of 'jij moet ook goed luisteren'.

Als het je eenmaal lukt om regelmatig goed gefocust met een kleine groep kinderen te werken, zul je de denkgesprekjes steeds meer diepgang kunnen geven. Die denkgesprekjes kun je houden rond allerlei soorten speelgoed, knikkerbanen, een periscoop, blokken, autootjes die door een leeglopende ballon gaan rijden, enz. Als kinderen hiermee spelen kun je hun denken (en taal!) stimuleren door het volgende type vragen te stellen.

Denkvragen

Weet jij nog een andere manier...?
En als je nu eens...?
Ik vraag me af of ...?
Wat zouden we kunnen doen als ...?
Weet jij een manier om ...?
Wat zou er gebeuren als ...?
Waarom ging dat zo, denk je...?
Wat merkte je toen...?

Ook alledaagse routines kan je een speels karakter geven en daarmee de kinderen aan het denken zetten. Je zet bijvoorbeeld, voor het eten en drinken, met opzet te veel of te weinig bekertjes en borden neer en begint dan een gesprekje met de kinderen, met vragen en opmerkingen als: *Klopt dit wel? Ik geloof dat er meer kinderen zijn. Wat denken jullie? Kan iedereen nu wat te drinken krijgen?* Vooral door een opmerking als *Ik geloof dat ik het precies goed heb gedaan!* krijgen kinderen in de gaten dat het eigenlijk een spelletje is. Niets leukers voor kinderen dan jou op een domme vergissing te betrappen: *Nee, er moeten bekertjes bij!*

Een andere alledaagse activiteit die je een speelse draai kunt geven, is het aankleden voor het buiten spelen. Zet eens voor de grap de muts van een van de kinderen op, met de uitroep 'die past me precies!'. Zo kan er een interessant gesprekje ontstaan waarin de kinderen spelenderwijs kennismaken met een paar essentiële wiskundebegrippen zoals omtrek en volume. Het gaat er dan natuurlijk niet om dat peuters die termen moeten kennen. Het is wel belangrijk dat ze ervaringen opdoen met de begrippen waar die termen voor staan. Als kinderen een gevoel ontwikkelen voor begrippen als maat en grootte, zullen ze daar later in het reken- en wiskundeonderwijs beter mee overweg kunnen.

Bij al dit soort speelse activiteiten gaat het erom dat je de nieuwsgierigheid van kinderen aanwakkert en samen met ze op weg gaat naar een oplossing.

Samen doordenken

- Nieuwsgierigheid wekken
Hè, kan dat? Zie je dat?
- Interesse tonen
Laten blijken dat je benieuwd bent naar de zienswijze van de kinderen.
- Taal aanbieden
Jij bent model voor goed taalgebruik. Gebruik dus ook woorden en constructies die voor de kinderen moeilijk kunnen zijn, maar in de context duidelijk worden.
Dieren bij elkaar zetten, dieren ordenen. Als we er nog een bordje bijzetten, dan is er een voor iedereen.
Past die muts mij? Ik moet een muts met een grotere maat hebben!
- Denken stimuleren
(zie denkvragen vorige pagina).
- Taalproductie stimuleren
Doorvragen, kinderen op elkaar laten reageren:
Hoe wist je dat? Volgens Timo klopt dat niet.
- Samen ontdekken
Niet willen uitleggen, eigen veronderstellingen loslaten.
O, dus die lucht duwt het autootje vooruit. Maar hoe zou dat nou komen?
- Ruimte geven
Kinderen de tijd geven, ook eens je mond houden (*Hmm...*)
- Creativiteit belonen
Ook ongebruikelijke oplossingen serieus nemen.
Hé, daar had ik nou helemaal niet aan gedacht.
- Niet voorzegen
Vertrouwen op de denkkraft van de kinderen.

Uit: Broekhof (2013)

8. Verhalen vertellen, verhalen spelen

8.1 Inleiding

Kinderen leren hun taal vanuit de behoefte aan contact. Ze willen anderen vertellen wat ze meegemaakt hebben, wat ze ergens van vinden, wat ze allemaal al kunnen en gedaan hebben. Kortom ze willen verhalen vertellen over wat ze bezig houdt. Hoe meer ze vertellen, hoe beter het is voor hun taalontwikkeling. Kinderverhalen zijn op allerlei manieren uit te lokken. Het kan door eerst zelf met een verhaal te komen of een prentenboek voor te lezen, door ze te vragen een verhaal na te spelen en vooral ook door met ze te praten over wat ze zelf allemaal zoal meemaken.

8.2 Prentenboeken

Het voorlezen van een prentenboek blijkt een uitstekend middel om kinderen aan de praat te krijgen over hun eigen ervaringen. Je leest bijvoorbeeld een verhaal of een prentenboek voor waarin kinderen op vakantie gaan. Dat prikkelt de kinderen om met hun eigen vakantie verhalen te komen. Naar aanleiding van deze verhalen kun je aan de kinderen vragen of ze de volgende keer iets van huis willen meenemen: zwembandjes, foto's, een rugzak of koffertje, speelgoed, schepjes, een strandbal. Deze dingen vormen dan weer een mooie aanleiding voor kinderen om met meer verhalen te komen. Je neemt actief deel aan het gesprek en gebruikt veel verschillende woorden – je zorgt voor *rijk taalaanbod*. Kinderen die bepaalde woorden niet kennen, pikken ze al snel op omdat de situatie ze de betekenis vaak duidelijk maakt. Zoals in een gesprek over het reiskoffertje van een kind; niet alleen de voor de hand liggende woorden zoals *handdoek, zwempak en tandenborstel* komen aan de orde, maar ook woorden als *vol, vergeten, dragen, kwijtraken, zwaar en licht*.

Niet alleen het gesprek naar aanleiding van het prentenboek kan de woordenschat van de kinderen uitbreiden, het prentenboek zelf is natuurlijk ook een rijke bron voor woordenschat-

uitbreiding. Het is bijvoorbeeld een uitstekend middel om kinderen zelf de betekenis van een onbekend woord te laten ontdekken. Het volgende fragment biedt zo'n kans.

'Wat is er?' vraagt de beer.

'Ik heb geen vader en moeder meer', antwoordt het konijn.

'Oh jee', dacht de beer, 'het arme kind heeft geen vader en moeder meer. Hij is een wees, met niemand die voor hem kan zorgen. Ik kan hem maar beter mee naar mijn huis nemen en hem iets te eten geven.'

De tekst geeft voldoende aanwijzingen en het is voor kinderen stimulerend om er zelf achter te komen wat *een wees* is. Dat levert meer op voor hun ontwikkeling dan meteen uit te leggen: *Een wees is een kindje dat geen vader en moeder meer heeft*. Vanzelfsprekend mag je ze best helpen bij hun zoektocht naar de betekenis, bijvoorbeeld door het fragment nog eens samen door te nemen. Kinderen prikkelen om zelf actief na te denken, moet daarbij echter voorop staan.

Prentenboeken voorlezen

Voordat je gaat voorlezen

Kies een boek dat kinderen leuk vinden, bijvoorbeeld een boek dat past bij de activiteiten, de onderwerpen of ervaringen die op dat moment actueel zijn in de groep. Bekijk het boek goed en lees het zelf voordat je gaat voorlezen. Bedenk wat je gaat vragen en uitleggen tijdens het voorlezen. Kies een vast moment en een vaste, gezellige plek om voor te lezen. Zo wordt voorlezen een onderdeel van iedere dag. Dat is gezellig en het is goed voor de taalontwikkeling van de kinderen.

Hoe lees je voor?

Wijs de titel aan, lees de titel voor en praat met de kinderen over de voorkant. Maak de kinderen nieuwsgierig naar het verhaal. Lees het verhaal voor, bekijk samen de afbeeldingen en praat over de afbeeldingen. Laat de kinderen gerust opmerkingen maken terwijl je voorleest. Het is goed voor hun taalontwikkeling. Neem de opmerkingen van de kinderen serieus. Ga op de opmerkingen in. Vraag op spannende momenten aan de kinderen hoe het verhaal verder zou kunnen gaan. Zo leren ze goed nadenken en gaan ze begrijpen hoe verhalen in elkaar zitten. Bedenk welke woorden moeilijk zijn voor de kinderen. Verduidelijk de betekenis van een onbekend woord (illustratie, voorbeeld, voordoen, makkelijker synoniem, uitleg). Maak bij het voorlezen geluiden of bewegingen die passen bij het verhaal of vraag de kinderen om een geluid of beweging uit het verhaal na te doen.

Na het voorlezen

Kom nog eens terug op de opmerkingen die de kinderen tijdens het voorlezen maakten. Laat kinderen het verhaal navertellen of naspelen.

Maak het voorlezen zo spannend mogelijk. Je kunt bij het voorlezen natuurlijk allerlei vragen stellen over wat er op de plaatjes te zien is, maar het stimuleert nog meer als je uitdagende vragen stelt als: *Wat zou jij doen als...? Waarom vindt hij dat vervelend? Hoe zou dat aflopen?* Dit soort vragen blijken de taalontwikkeling meer te stimuleren dan vragen als: *Wie is dat? Wat*

zie je allemaal? en *Wat ligt daar?* Uitdagende vragen zijn vaak wat makkelijker te stellen als het prentenboek zelf al spannend is.

Voor het stimuleren van de taal- en denkontwikkeling zijn vooral boeken geschikt met:

- een verhaallijn met een plot
- onverwachte gebeurtenissen
- spannende gebeurtenissen
- problemen en oplossingen
- oorzaak-gevolgrelaties
- humor.

Tip

Lees zo veel mogelijk voor aan een kleine groep (vier tot zes) kinderen. Je kan zo beter de aandacht van de kinderen vasthouden, bijvoorbeeld door zo nu en dan een vraag te stellen. Met een grote groep is dat veel lastiger, vooral als alle kinderen door elkaar gaan roepen. In een kleine groep is dat makkelijker in de hand te houden.

Daarom: splits de groep als je met zijn tweeën bent. Een van jullie leest een paar kinderen voor, terwijl de ander met de rest van de kinderen bezig is.

Kom na afloop van het verhaal terug op de opmerkingen die de kinderen tijdens het voorlezen maakten. Ze kunnen dan hun eigen verhaal vaak wat uitgebreider kwijt dan tijdens het voorlezen. Als je kinderen de ruimte geeft voor hun eigen verhaal, krijg je een goed beeld van hoe ver ze al zijn in hun taalontwikkeling. Zie bijvoorbeeld dit verhaal:

Als we naar het vliegveld gaan

Moeten we wat bagage meenemen

Ik moet naar het vliegveld gaan

Moet iets voor het vliegveld meenemen, naar het vliegveld

Anders kan je niet gaan

Moet je eigen speciale bus

En z-oe-m, z-oe-m, zoem, zoem, zoem.

(referentie in Singer en De Haan, 2013).

Dit kind blijkt het woord *bagage* te kennen en ook constructies met *als...* te beheersen. Als je kinderen hun verhalen laat spelen, blijken ze qua taal vaak nog meer in hun mars te hebben. Kinderen gebruiken in spel rijkere taal dan wanneer ze iets vertellen.

Maak ook gebruik van digitale prentenboeken (zie bijvoorbeeld www.bereslim.nl en www.wepboek.nl). Hiermee kunnen kinderen het verhaal zo vaak beleven als ze maar willen. Die herhaling is enorm belangrijk voor kinderen die moeite hebben met het verhaal en met nieuwe woorden. Bovendien versterken de bewegende beelden, de geluidseffecten en de muziek het woordbegrip en het verhaalbegrip. Dit alles maakt dat kinderen het verhaal ook beter kunnen naspelen. En dat is natuurlijk weer goed voor hun taalontwikkeling. Hoe nuttig en aantrekkelijk digitale prentenboeken voor kinderen ook zijn, het is een vergissing om te denken dat ze het voorlezen van een prentenboek overbodig zouden maken. Het is een goede aanvulling op, maar beslist geen vervanging van het voorlezen. Als je zelf voorleest kun je goed inspelen op de reacties van de kinderen, het tempo aanpassen of nog eens terugbladeren als je merkt dat kinderen dat nodig hebben.

Voorlezen én digitale boeken, allebei nuttig

Digitale boeken

- tijdwinst
- begrip door herhaling
- begrip door bewegende beelden en geluidseffecten.

Voorlezen

- kwaliteit interactie
- inspelen op begrip van de kinderen.

Prentenboeken lenen zich voor allerlei verwerkingsactiviteiten. Tijdens deze activiteiten zijn de kinderen op een andere manier met elementen van het verhaal bezig. Het kan gaan om speelse creatieve activiteiten, zoals het maken van een tekening of het kleuren van een kleurplaat, of om activiteiten die heel direct gericht zijn op taalontwikkeling, zoals een spel met plaatjes waarmee sommige woorden uit het verhaal nog eens duidelijk geïllustreerd terugkomen.

Verwerkingsactiviteiten

- naspelen
- navertellen
- verhaal natekenen en een boekje maken
- kleurplaat over het verhaal kleuren
- woorden maken (bijvoorbeeld bij *Met opa op de fiets*: 'fietsbel', 'fietsband'. Je maakt kaartjes met de afbeeldingen en leest de woorden op. De kinderen tekenen de fietsbel enz. bij een fiets. Ze mogen ook nieuwe woorden bedenken.

Benut de verwerkingsactiviteiten zo veel mogelijk voor gesprekjes over het verhaal. Een tekening maken is een leuke en nuttige activiteit op zich, maar wordt nog nuttiger als je er een gesprekje aan koppelt dat verbonden is met het verhaal. Je kan bijvoorbeeld verschillende tekeningen met elkaar vergelijken en de kinderen daarover laten vertellen. Ook is het handig om werkjes naar aanleiding van een verhaal te verzamelen op de 'boekenmuur'. Zo blijven elementen van het verhaal voortduren zichtbaar in de groep. Je kunt daarnaar verwijzen bij het voorlezen en bij nieuwe verwerkingsactiviteiten. De boekenmuur kun je ook gebruiken om met de kinderen het hele verhaal terug te halen.

8.3 Het spelen van verhalen

Door kinderen hun eigen verhaal te laten spelen kun je de taalontwikkeling van de kinderen een extra impuls geven. Vooral de voorbereiding van het spel blijkt kinderen aan te zetten tot het gebruik van rijke en ontwikkelde taal. Ze zeggen dan bijvoorbeeld: *Zullen we samen op reis gaan? Jij was op reis, maar je moest gauw weer thuiskomen, want je moeder was heel erg ziek? Hij mag niet mee, als hij zeurt!* Ook als ze tijdens het spel hun eigen verhaal bijsturen komen ze met gevorderde zinsconstructies, bijvoorbeeld: *En nou ga jij hard rennen, want de trein komt er al aan. En dan mis je hem toch. Ja dat gaan we doen, dat is leuk, want dan gaan we samen fiet-*

sen, toch? In rollenspel kunnen kinderen hun taal goed oefenen. Het samenspelen noodzaakt ze tot zo duidelijk mogelijk formuleren: *En dan was ik de conducteur. Die wil jouw kaartje zien. En dat was je vergeten, toen ging je me betalen, heel veel!*

Kortom, in rollenspel kunnen kinderen uitstekend hun verhaal kwijt, op een manier die zeer bevorderlijk is voor hun taalontwikkeling.

8.4 Ervaringen van kinderen

Kinderen praten misschien nog wel het liefst over hun eigen ervaringen. Ze maken van alles mee waar ze graag over willen vertellen. Vooral als het iets spannends is wat net is gebeurd, zoals in het volgende voorbeeld:

Toen zijn vader hem 's ochtends naar het kinderdagverblijf bracht, zag een jongetje dat de fiets van een mevrouw in het water was gevallen. Een paar grote jongens probeerden de fiets met stokken naar de kant te trekken, maar dat lukte niet. Zijn vader kon niet blijven wachten, want hij moest nog naar zijn werk. Daarom wist het jongetje niet hoe het allemaal afliep. Hij was er natuurlijk nog helemaal vol van toen hij op het kinderdagverblijf kwam. *Daar was een fiets in het water. Van een mevrouw. En jongens gingen haar helpen. Die gingen die fiets er toen uithalen. Met stokken. Maar dat konden ze niet. Het ging helemaal niet goed. De fiets was bijna weg, onder het water.*

Het is voor dit jongetje een uitgelezen kans om zijn taal te oefenen. De wil om te communiceren is hier weer de drijfveer; hij wil de anderen graag duidelijk maken wat voor spannends hij heeft meegemaakt. Dat is helemaal niet zo eenvoudig; de anderen waren er immers niet bij. Met opmerkingen als *Toen ging hij dat doen* en *Daar lag iets en toen gingen ze dat pakken* komt hij niet ver. Het is jouw taak om kinderen te vragen te verduidelijken wat ze met *daar*, *dat* en *iets* bedoelen. Jonge kinderen hebben de neiging om iets in algemene termen te vertellen. Ze moeten nog leren om preciezer te beschrijven wie wat waar deed.

Het voorval met de fiets leent zich er ook uitstekend voor om in de groep over door te praten. Dit soort gesprekjes levert het meeste op voor de denk- en taalontwikkeling van de kinderen als je hierbij weer de aanpak hanteert van *Samen Doordenken* (zie 7.3) en vragen stelt als *Zouden die jongens nog iets anders kunnen doen om de fiets uit het water te halen? Zou die fiets nog een tijdje blijven drijven of zou de fiets al snel gaan zinken, denk je? Hoe kan een fiets eigenlijk in het water vallen? Wie heeft dat wel eens gezien? En hoe ging dat toen precies?*

Soms hebben de kinderen iets meegemaakt dat zich goed leent om in de groep te laten naspelen. Ze hebben bijvoorbeeld gezien hoe een meisje op straat is gevallen en dat haar moeder toen een flesje water en een pleister uit haar tas haalde, de schaafwond schoon spoelde en toen die droog was er een pleister opplakte. Kinderen vinden het leuk om zoiets na te spelen en ze laten hierbij hun fantasie de vrije loop - een pleister is soms niet voldoende, er komt een heel verband omheen. En het gevallen meisje krijgt na afloop natuurlijk een snoepje van de moeder, want die is heel lief!

Geef die fantasie ruim baan. Ze maken zo hun eigen verhaal. Hoe uitgebreider ze dat verhaal vertellen, hoe beter het is. Niet alleen hun taal- en denkontwikkeling vaart er wel bij, ook hun sociaal-emotionele ontwikkeling is er bij gebaat als jij de kinderen veel gelegenheid geeft om te vertellen hoe ze iets beleven.

Sluit in je gesprekken met kinderen aan bij thema's die in de wijk spelen. Als er net een circus in de buurt is, willen kinderen daar graag over praten. Daar is van alles over te vertellen. Je kan er ook op voortborduren door een prentenboek te behandelen waarin een circus voorkomt. Er is natuurlijk ook van alles na te spelen. Kinderen willen best eens leeuwentemmer zijn, of clown. Zo kan rond een actueel onderwerp een thema ontstaan waarbij je veel luister-, vertel- en gesprekssituaties kunt creëren waarin de kinderen hun taal kunnen ontwikkelen.

8.5 Jouw rol

Verhalen vertellen en spelen leveren het meeste op voor de ontwikkeling van de kinderen als je:

- ze de ruimte geeft om met eigen verhalen te komen;
- signalen oppikt 'waar een verhaal in zit';
- voor een vertrouwde sfeer zorgt, met veel waardering;
- interesse toont;
- goed naar ze luistert en ze probeert te begrijpen;
- kinderen op elkaar laat reageren;
- met ze meedenkt en doorvraagt.

Interesse tonen en goed naar de kinderen luisteren is bij dit alles misschien wel het belangrijkste. In de eerste plaats is het goed voor het zelfvertrouwen van de kinderen als je belangstelling toont voor hun verhalen. Daarnaast stimuleert nauwkeurig luisteren goed taalgebruik en helpt het de kinderen om hun kennis te ontwikkelen. Namelijk, als kinderen merken dat er aandachtig naar ze wordt geluisterd, gaan ze hun best doen om zo goed mogelijk uit te leggen wat ze weten en wat ze net hebben gehoord, geleerd of meemaakt. Door die extra inspanning wordt hun eigen kennis verdiept. Ze krijgen beter door hoe dingen in elkaar zitten.

Goed luisteren betekent ook dat je laat merken dat je echt wil begrijpen wat kinderen bedoelen. Achter opmerkingen als *Oma komt wel eens te laat of Volgend jaar gaan we gelukkig weer naar zee* kunnen verhalen zitten die voor jou niet meteen duidelijk zijn. Als je laat merken dat je er nieuwsgierig naar bent, willen kinderen dat verhaal wel vertellen. Als er een vertrouwde sfeer is en je laat merken dat je ervan geniet als kinderen open zijn, willen ze je graag deelgenoot maken van wat er in hun omgaat.

Bedenk bij dit alles dat verhalen vertellen voor de kinderen een vorm van communicatie is die aangedreven wordt door hun behoefte aan contact. Maak er dus beslist geen expliciete leersituatie van met allerlei educatieve vragen en opmerkingen. Alleen als je meedenkt met de kinderen en je vragen oprechte nieuwsgierigheid laten zien, zullen de kinderen enthousiast aan de praat blijven. Dat ze daar van alles van leren is natuurlijk meegenomen. Om met de woorden van Singer en De Haan (2013, p.202) te spreken: *[-]kinderen luisteren niet naar verhalen en ze vertellen ze niet om te leren, maar ze leren terwijl ze naar verhalen luisteren en vertellen.*

8.6 Kinderen die achterblijven met taal

Er zullen altijd kinderen zijn die moeite hebben om te vertellen waar ze mee bezig zijn, iets uit te leggen of een verhaal te vertellen. Belangrijk is dan om ervoor te zorgen dat die kinderen in ieder geval van jou goed en duidelijk taalaanbod krijgen, zodat ze zoveel mogelijk begrijpen van wat jij zegt. *Receptie* (begrip) gaat immers vooraf aan *productie* (gebruik). Kinderen leren in interactie met volwassenen. Hoe duidelijker en begrijpelijker die praten, des

te sneller zullen kinderen hier de signalen uit oppikken hoe ze zichzelf kunnen uiten. Door duidelijk taalaanbod zullen kinderen makkelijker de betekenis van woorden leren. Zorg in ieder geval voor goed taalaanbod voor kinderen die thuis een andere moedertaal spreken dan het Nederlands. Zij hebben vanzelfsprekend de meeste moeite om jou goed te volgen.

Begrijpelijk taalaanbod

- spreek in rustig tempo en articuleer duidelijk;
- zeg iets nog eens met andere woorden (*Hij was droevig, hij was verdrietig*);
- gebruik korte zinnen;
- ondersteun je taalaanbod met mimiek, gebaren, handelingen en materialen;
- geef zo precies mogelijk aan wat de bedoeling is en geef maar één boodschap tegelijk (niet *Doe je jas aan en ga naar buiten toe*, maar eerst *Doe je jas aan* en dan pas *Ga naar buiten toe*);
- controleer of de boodschap is overgekomen.

Naast begrijpelijk taalaanbod is herhaling van belang om er voor te zorgen dat kinderen zoveel mogelijk taal gaan begrijpen. Het woord ‘opruimen’ zullen ze ongetwijfeld snel leren als jij dat steeds in een duidelijke context gebruikt. Ook de al genoemde digitale prentenboeken kunnen voor herhaald taalaanbod zorgen. Zonder dat het jezelf extra tijd kost! Vooral kinderen bij wie je een taalachterstand opmerkt, kunnen veel profijt hebben van het herhaald horen van een prentenboek. Ze leren makkelijker nieuwe woorden, doordat ze die meerdere malen horen, ondersteund door bewegende beelden en geluiden. Prentenboekentaal is vooral goed voor kinderen die thuis geen Nederlands horen of alleen maar Nederlands met een weinig gevarieerde woordenschat. De schrijvers van Nederlandse prentenboeken gebruiken in het algemeen uitstekend Nederlands dat kinderen thuis soms moeten ontberen.

Naast een goede ontwikkeling van taalreceptie moet de taalproductie van kinderen natuurlijk op gang komen. Kinderen bij wie dat proces wat hapert kun je helpen door ze zo nu en dan een voorsprong te geven op andere kinderen. Zo kan het heel goed werken als je met kinderen die nog weinig zeggen apart een prentenboek behandelt, voordat je dat aan iedereen voorleest. Soms helpt het de stille kinderen dan dat ze al het een en ander weten en nemen ze makkelijker deel aan het gesprek over het boek. Bedenk dat het voorbereiden van kinderen op een gesprekje over een verhaal of activiteit sterker werkt dan die kinderen achteraf nog een keer woordjes uit te leggen of iets te laten vertellen.

Als kinderen weinig zeggen hoeft dat overigens niet altijd te betekenen dat ze er de woorden en zinnen niet voor hebben. Het kan ook een sociaal-emotionele kwestie zijn. Kinderen moeten zich veilig voelen en het vooral ook leuk vinden om iets aan een ander te vertellen. Houd daar bij het samenstellen van groepjes rekening mee. Kinderen zullen zich het makkelijkst uiten in spel of gesprek met kinderen waar ze zich bij op hun gemak voelen. Kinderen zullen het makkelijkste praten over zaken die ze echt bezig houden, waar ze veel ervaring mee hebben of waar ze veel van af weten. Probeer die onderwerpen op het spoor te komen, onder meer door daar eens met hun ouders over te praten. Soms laat een kind, dat zich normaal niet zo uit, een onverwachte taalproductie zien als het gesprek over ‘zijn of haar onderwerp’ gaat.

Realiseer je dat de taalontwikkeling van peuters nog volop in ontwikkeling is en dat achterlopen op de gebruikelijke taalontwikkeling (zie 7.2) tijdelijk kan zijn. Vooral in de peutertijd kunnen kinderen soms een onverwachte groeispurt in hun taalproductie laten zien. Het blijkt

dan dat er al veel meer aan taal in de hoofdjes zat dan je vermoedde. Heb dus geduld met kinderen die weinig zeggen.

Als kinderen nog weinig zeggen

- heb geduld;
- zorg voor duidelijk en begrijpelijk taalaanbod;
- creëer veilige en waarderende gesprekssituaties;
- maak veilige groepjes;
- zoek naar onderwerpen die kinderen echt bezighouden;
- bereid kinderen voor op prentenboeken, activiteiten en gespreksthema's.

9. Ouders informeren over hun spelende kind

9.1 Ouderbetrokkenheid

Gaan jullie nog iets moois maken voor Moederdag? Staat er vandaag nog iets leuks op het programma? Voor ouders is het vaak moeilijk voor te stellen hoe een dag op de kinderopvang of een dagdeel bij de peuterspeelzaal er precies uitziet en wat kinderen daar doen. Sommige ouders verwachten dat peuters ‘werkjes’ leren maken en willen daar graag de resultaten van zien. Andere ouders vragen om georganiseerde activiteiten zoals muzieklles, kookles en sportles. Voor ouders zijn werkjes en activiteiten concreet en zichtbaar, en het geeft hen het prettige gevoel dat hun kind iets leert.

Uit allerlei onderzoeken blijkt dat de betrokkenheid van ouders bij wat er op het kindercentrum of de school gebeurt van groot belang is. Vooral als ouders thuis ook een ‘ondersteunend en stimulerend gezinsklimaat’ weten te creëren, is dat goed voor de ontwikkeling van hun kind (Hoogeveen en Versteegen, 2013). Als pedagogisch medewerker kun je de betrokkenheid van ouders stimuleren door eerlijke en inspirerende informatie te geven over de spelontwikkeling van hun peuter op het kinderdagverblijf of de peuterspeelzaal. En door met ouders in gesprek te gaan over de spelontwikkeling en speelmogelijkheden thuis.

9.2 Spel als speerpunt van de overdracht

De meeste ouders willen bij het ophalen meer weten dan of hun kind genoeg gegeten en geslapen heeft. Een manier om de overdrachtgesprekjes met ouders meer diepgang te geven is door te vertellen over het spel dat hun kind die dag heeft laten zien. Daarbij hoef je zeker niet allerlei moeilijke termen te gebruiken als ‘manipuleren’ en ‘zone van naaste ontwikkeling’. Wat je wel doet, is laten zien dat spel bij peuters belangrijk is en dat jij je vak verstaat.

Anne heeft vandaag met scheerschuim gespeeld. Eerst durfde ze nog niet goed te voelen, maar uiteindelijk heeft ze enthousiast de hele tafel volgesmeerd. Goed om te zien hoe ze zich stapje voor stapje vertrouwd ging voelen met dit nieuwe materiaal. Binnenkort gaan we ook de vingerverf maar eens tevoorschijn halen.

Bij het voorbeeld van Anne vertelt de pedagogisch medewerker over het materiaal waarmee vandaag gewerkt is en hoe leuk Anne dat vond. Ze legt ook uit waarom deze activiteit belangrijk is (omdat kinderen zich zo vertrouwd gaan voelen met nieuwe materialen) en wat een volgende stap kan zijn (kennismaken met vingerverf).

Giel was weer lekker in de zandbak met Daan en Raoul vandaag. Gisteren hebben ze daar nog aan een kasteel gebouwd; vandaag waren ze ook daadwerkelijk ridders. Ze vroegen om de speelgoedwaarden, dus die hebben we erbij gepakt en toen hebben ze wel een half uur samen riddertje gespeeld. Knap hoor dat ze zo lang in hun rol wisten te blijven! Als het morgen slecht weer wordt, gaan we binnen een ridderburcht bouwen.

Bij dit voorbeeld over Giel vertelt de pedagogisch medewerker eerst wat Giel gedaan heeft en met wie. Voorts laat ze zien wat haar eigen rol was bij het spel (verrijken met nieuwe materialen) en benoemt wat ze heeft gezien in de spelontwikkeling: dat de jongens lang in hun rol wisten te blijven. Tot slot geeft ze aan hoe ze morgen een vervolg wil geven aan dit thema.

Aandachtspunten in een overdrachtsgesprekje over spel zijn:

- welk spel heeft het kind vandaag laten zien? (bedenk voor jezelf of het ging om manipulatief spel, constructiespel of rollenspel);
- met welke materialen heeft het kind gespeeld?;
- met wie heeft het kind gespeeld? (bedenk voor jezelf of het ging om alleen spelen, parallel spelen of samen spelen);
- hoe past dit spel bij de ontwikkelingslijn van het kind? (bedenk voor jezelf: was dit herhaling, of verdieping, een nieuwe stap of misschien juist een stapje terug?);
- wat was jouw rol als professional bij het spel? (bedenk voor jezelf: heb je materiaal aangebracht, heb je meegespeeld of was je regisseur?).

Tot slot kun je de ouders vragen naar de thuissituatie: herkennen de ouder dit spel van hun kind?

9.3 Waarom met ouders praten over spel?

Er zijn verschillende redenen om met ouders over het spel van hun kind te praten.

- Het maakt je bewust van jouw rol als professional bij de spelontwikkeling.
- Het maakt het gesprek tussen jou en de ouders concreet en inhoudelijk; je kunt praten over wat je gezien en gedaan hebt.
- Het geeft de mogelijkheid om in te gaan op andere punten, zoals de sociale ontwikkeling van het kind (Hoe verliep het samenspel?) en of het kind lekker in zijn vel zat (Was het kind actief, vrolijk, moe, afwezig?).

- Het maakt ouders bewust van het belang van spel bij peuters en de mogelijkheden die daarin bestaan.
- Je geeft zo een visitekaartje af van jezelf als professional en van je eigen organisatie. Je laat aan ouders zien dat hun kind niet alleen wordt ‘ bezig gehouden’, maar dat jullie bewust werken aan de ontwikkeling van elk kind. Dat is een boodschap die elke ouder graag hoort!

Extra belangrijk wordt het om met ouders in gesprek te gaan als je opvallende dingen ziet in de spelontwikkeling van hun peuter. Bijvoorbeeld wanneer een kind eindeloos hetzelfde spel blijft herhalen, of wanneer een kind juist opvallend sterk rollenspel of constructiespel laat zien. In zulke situaties wil je graag van de ouders weten of ze jouw bevindingen herkennen en hoe zij daar tegenaan kijken. Daarbij is het goed om in je achterhoofd te houden dat de thuissituatie van grote invloed kan zijn op de spelontwikkeling van het kind. Daar kun je op doorvragen:

- Hoe speelt het kind thuis?
- Zijn daar speelkameraadjes of niet?
- Is daar speelgoed - welk speelgoed?
- Is er ruimte binnen en buiten?
- Is er veel afleiding of niet? Zijn er veel mensen in huis? Staat de TV of radio veel aan?

Deze informatie kan je helpen om de spelontwikkeling van het kind beter te begrijpen. Als het kind thuis weinig naar buiten gaat bijvoorbeeld, vindt het spelen in de zandbak misschien vies en eng. Als het kind thuis eindeloos met zijn grote zus met Lego zit te spelen, laat het misschien vergevorderd constructiespel zien. Deze informatie heb je nodig om samen met de ouders na te denken hoe je het kind het beste kunt begeleiden. Probeer zo'n gesprek altijd op basis van gelijkwaardigheid te voeren. Het gaat zowel om wat jij als professional kan doen voor het kind, als wat de ouder kan betekenen.

Zoë (2 jaar) blijft bij het buitenspelen altijd bij de pedagogisch medewerkers in de buurt. Ze doet nauwelijks mee als de anderen gaan fietsen, glijden of zandtaartjes bakken.

Wanneer de pedagogisch medewerker aan de moeder vraagt of ze dit gedrag herkent, vertelt zij dat het gezin in een bovenwoning aan een drukke weg woont. Zelf heeft ze sinds de komst van de baby weinig tijd gehad om naar het verder gelegen park te gaan, waar een speeltuin en zandbak is. Zoë speelt meestal in haar eentje binnen, met de boerderij of op de iPad.

De pedagogisch medewerker begrijpt uit dit verhaal dat buiten spelen voor Zoë dus nieuw en spannend is. Met de moeder bespreekt ze hoe ze Zoë hieraan kan laten wennen. De pedagogisch medewerker stelt voor om de boerderij die op de groep staat eens mee naar buiten te nemen. Dan kan Zoë op haar eigen manier wennen aan het spelen buiten. De moeder zal oma vragen om Zoë een uurtje mee naar het park te nemen tijdens haar wekelijkse bezoek.

9.4 Ouders informeren en inspireren

Ook als kinderen zich prima ontwikkelen en geen opvallend spelgedrag vertonen, is het goed om met ouders in gesprek te gaan over spelontwikkeling. Want door ouders te informeren over het spel van hun kind laat je zien hoe belangrijk het is om kinderen ‘gewoon lekker te laten spelen’ en welke rol jij daar als professional in hebt. Bovendien heb je ouders een heleboel te bieden aan inspirerende voorbeelden en tips. Benoem wat het kind gespeeld heeft, met

welke materialen, met welk thema, in welk groepje. Benoem vooral ook jouw rol daarbij en *waarom* je zo te werk bent gegaan.

Halima wist gisteren nog niet zo goed raad met de blokken. Ze raakte gefrustreerd omdat haar bouwsels telkens instortten. Daarom heb ik haar vandaag de Nopper aangeboden - ze genoot er duidelijk van om een gekke toren te bouwen met allerlei uitsteeksels eraan.

Michiel raakt bij het riddertje spelen nogal eens daadwerkelijk in gevecht met zijn tegenstanders. Vanochtend was Jasper in tranen toen hij een flinke klap op zijn arm kreeg van Michiel. Op dat moment ben ik als ambulance naar ze toe gereden, tadutadu, en heb Michiel tot dokter uitgeroepen. Het werkte, Michiel heeft Jaspers arm verbonden en daarna hebben ze nog een hele poos samen met de dokterskoffer gespeeld.

Met ouders praten over spel en spelgedrag is belangrijk. Je maakt zo'n gesprek levendiger en concreter als je kan laten zien wat je bedoelt. Dit doe je door het gebruik van beeldmateriaal.

Tip: Maak gebruik van beeldmateriaal

Bij peuters gaat spelen niet om het bereiken van resultaten. Peuters hebben vooral plezier in het proces. Als ze kleien hoeft het nog nergens op te lijken. Ze genieten van het rollen, platslaan, knippen en breken van het materiaal. Soms constateren ze met verbazing dat het stuk klei opeens op een vogel lijkt, of op een pannenkoek.

Om deze ontdekkingsstocht van kinderen zichtbaar te maken aan ouders, kun je het beste gebruikmaken van beeldmateriaal. Met foto's en filmpjes kun je prachtig laten zien waar kinderen mee bezig zijn geweest. Ook als je ouders wel een 'eindproduct' mee naar huis wil geven, krijgt dit meer betekenis als je kan laten zien hoe enthousiast hun kind eraan gewerkt heeft.

Hoe kun je beeldmateriaal gebruiken?

- Je kunt dagelijks enkele foto's maken en die tijdens de overdracht laten zien met behulp van een digitale fotolijst.
- Je kunt dagelijks een filmpje maken en dat tijdens de overdracht vertonen via een beeldscherm.
- Je kunt foto's en beelden beschikbaar stellen aan ouders via een afgeschermd site op internet, bijvoorbeeld door een Picasa-album met ouders te delen. Daarbij moet je wel aan alle ouders toestemming vragen en duidelijke afspraken maken dat foto's alleen bedoeld zijn voor privégebruik.

Beeldmateriaal leent zich bij uitstek om te gebruiken tijdens een ouderavond. Een informatie-avond over spelen op het kinderdagverblijf of de peuterspeelzaal biedt ouders een welkome kijk op waar hun peuter al die uren mee bezig is. Tegelijk biedt zo'n bijeenkomst aan jou en je organisatie een mooie kans om aan je 'klanten' te laten zien wat de kern is van je werk: kinderen lekker laten spelen!

Referenties

- Bodrova, E. en Leong, D.J. (2007). *Tools of the Mind. The Vygotskian Approach to Early Childhood Education (2nd edition)*. Pearson/Merrill Prentice Hall.
- Broekhof, K. en Cohen de Lara, H. (2007). *Levende boeken, zo werkt dat!* Sardes/Stichting Lezen.
- Broekhof, K. (2013). Speelgoed, taal en denken - Met jonge kinderen op onderzoek. *Kiddo*, nr. 4, p16-19.
- Brouwers, H. (2010). *Kiezen voor het jonge kind*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Cohen de Lara, H. (2009). *Keien van kinderen*. Tilburg: Zwijsen.
- Janssen-Vos, F. (2006). *Spel en ontwikkeling: Spelen en leren in de onderbouw*. Assen: Van Gorcum.
- Hakkarainen, P., Brédiké, M., Jakkula, K. & Munter, H. (2013). Adult play guidance and children's play development in a narrative playworld. *European Early Childhood Education Journal*, 21, 213-225.
- Hoogeveen, K. en Versteegen, H. (2013). *Samen Sterk - Een handreiking voor VVE-instellingen*. Utrecht: Sardes.
- Huizinga, J. (1938). *Homo Ludens. Proeve ener bepaling van het spelelement der cultuur*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Kalliala, M. (2011). Look at me! Does the adult truly see and respond to the child in Finnish day-care centres? *European Early Childhood Education Journal*, 19, 237-253.
- Keulen, A. van en Singer, E. (2013). *Ieder kind een eigen verhaal - Samen verschillend in kindercentra*. Amsterdam: Reed Business Education.
- Kohnstamm, R. (2002). *Kleine ontwikkelingspsychologie I*. Houten/Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Lange, J. de, Feijs, E., Munk, F., Broekhof, K. en Cohen de Lara, H. (2013). *Speel Goed: Op ontdekking met je spelende kind*. Tilburg: Zwijsen.
- Pellis, S.M., Pellis, V.C. & Bell, H.C. (2010). The function of play in the development of the social brain. *American Journal of Play*, 2, 278-296.
- Singer, E. en Haan, D. de (2006). *Over samenspelen, botsen en verzoenen bij jonge kinderen*. Amsterdam: SWP.
- Singer, E. en Haan, D. de (2013). *Speels, liefdevol en vakkundig - Theorie over ontwikkeling, opvoeding en educatie van jonge kinderen*. Amsterdam: SWP.

Singer, E. en Kleerekoper, L. (2008). *Pedagogisch kader kindercentra 0-4 jaar*. Maarssen: Elsevier Gezondheidszorg.

Siraj-Blatchford, I. (2009). Conceptualising progression in the pedagogy of play and sustained shared thinking in early childhood education: A Vygotskian perspective, in: *Educational and Child Psychology*, jg. 26, nr. 2. (juni).

Spel en spelontwikkeling - Deel 1: Theoretische uitgangspunten (Speciaal Onderwijs). Utrecht: SLO, www.slo.nl

Inspiratie:

Vversterk in international perspective
Early childhood education and
care in six countries

Vversterk-onderzoek:
de resultaten

Vversterk!
Een overzicht van
producten

Het jonge kind 360°
Elf columns over de toekomst van het jonge
kind en voor- en vroegschoolse educatie

Peuters laten spelen is een vak
Handige tips over spelbegeleiding

Vooruit met de groep
Handige tips over groepsmanagement

Groot onderzoek
naar het kleine kind